

מדינת ישראל
משרד החינוך

קס"מ של"ח

לדב
לאומ
חברו

קב"א
סביבת
אט"ל

של"ח ידיעות באג

עם הפנים לקהילה

תכנית רב-שנתית

2025-2020

אגף של"ח וידיעת הארץ

מרכז נע"מ נוף, עם, מורשת

כתבו וערכו: ד"ר אלי שיש, אורית שניט
עריכה לשונית: אפרת חבה
הפקה: משה סיטבון
הקלדה: ענבל מרום
עיצוב גרפי: סטודיו שחר שושנה מקבוצת סקורפיו
הוצאה לאור: גף הפרסומים משרד החינוך gov

של"ח וידיעת הארץ עם הפנים לקהילה

תכנית רב-שנתית

קס"מ של"ח' 2020-2025

"עם הפנים לקהילה" במטרה לעודד את כלל "חברת בית הספר" להצטרף לקהילות אינטימיות מקומיות (בית ספריות) הפועלות במרחב המחוזי והמועצמות מעצם השתייכותן לקהילה ארצית בעלת משמעות. תנועה מעין זו, המסדדת את הפעילות להכרת הארץ ואת הטוילים, תחזק את התשתית החברתית שלנו, תעצים את הפרטים השותפים בה ואת הקשר בין כלל החברים בקהילה ותעודד מעורבות ונתינה. פעילות בשדה היא הזירה הטובה והיעילה ביותר שאנחנו מכירים לשיפור ולשיפור השיח שבין כל השותפים.

במציאות היום של תקשורת דרך רשתות חברתיות ההיכרות בין חברי קבוצה היא לרוב שטחית וחלקית. פעילות משותפת במרחב הפתוח מאפשרת לחברי קבוצה להכיר זה את זה לעומק ולהכיר את מכלול התכונות וההיבטים העושים אדם לאדם.

1 קס"מ - קהילה סביבתית מטיילת.

תוכן עניינים

9	פתח דבר
11	תקציר
19	פרק א' - מהנעשה באגף של"ח וידיעת הארץ בשנים האחרונות - סיכום פעילות
19	מבוא
22	א. עוגני התוכנית הם חלק מהמבוא
22	ב. יעדי תוכנית נע"מ 2025 קהילה סביבתית מטיילת
23	ג. משאבים קיימים להשגת המטרות
25	ד. אגף של"ח וידיעת הארץ נתונים מספריים
29	פרק ב' - קהילה סביבתית מטיילת
29	א. רקע רעיוני
32	ב. עיצוב אסטרטגיה
35	ג. השלב המעשי - קהילה פעילה
41	פרק ג' - דרכים לקידום בניית קהילה פעילה - אבני יסוד
41	א. פעולה על פי תוכנית ארוכת טווח להעצמת כלל חברת בית הספר
42	ב. פעולה על פי תוכנית חינוכית רב שנתית כוללת
43	ג. העצמת מקצועיות המשאב האנושי - צוות שטח והפעלתו בקהילה
45	ד. העצמת המשאבים הכלכליים והתשתיות.
46	ה. העצמת ההנחיה והליווי, הפיקוח והערכה
48	ו. תיעוד
51	פרק ד' - השלבים האופרטיביים להפעלת התוכנית
53	סיכום
55	ביבליוגרפיה

נספחים

- 61 נספח 1: תקציר ממ"ש (מסע משמעותי), מטיול שנתי למסע משמעותי / ד"ר אלי שיש
- 64 נספח 2: תקציר מתוך: הטיול השנתי כחלק מתהליך חינוכי ערכי / אריה ברנע
- 69 נספח 3: תקציר מתוך ייחודיות תרומתם של המסע והטיול / ד"ר אלי שיש
- 75 נספח 4: מסעות ומפעלים - של"ח וידיעת הארץ

תודות

להנהלת אגף של"ח וידיעת הארץ:

למפקחים במטה של"ח: משה סיטבון, דן אבידן, גל כפרי, צביקה פלג.

לממונים במחוזות: שלמה אבורמד, חנוך כליל החורש, רונן כהן, שי בן ישראל, עדו הר נבו, עומר עספור, איציק רוס, גבי בן חמו.

ליובל עשוש, ומורית כהן, מרכז נע"מ (נוף, עם, מורשת).

לחברי צוות הפיתוח: אילן בר, איציק נזרי, ניצה סער, ירון קרבצ'ק, גיא יוניוב, עופרה שורץ, על התרומה המיוחדת במחשבה יצירתית והרעיונות המעשיים לדרכי ההטמעה.

למנחים במטה: חדווה בן סיני, אריאל וייס, חיים חדד,

למנחים במחוזות:

צפון - יהודה ממוקה, סימה ברקת, איהאב מדאח, ברוכי מגל.

חיפה - חי ישראלי, ישראל רחמני, טל הלוי, לילך אדמוני, גיל בביוב, בעז אדילוביצי.

מרכז - אורלי מירון, לימור ברקאי, זאביק זמין, פנינה יצחקי, מיכה טלמור, אבישג סגל.

תל אביב - צור חביב, אלימלך רון - טל, חגית שגב אהובי שפיגל, רועי שמיר.

חברה ערבית - כרם זחאלקה, מוסטפא קאסם, סאמר בוקאעי, פרג' פחמאוי, הדיל אלחאג'.

ירושלים - איתי פלינט, מנה חלפון, גלית הראל, איציק כהן, שי קיל.

דרום - יובל אברמוביץ, יובל לוגסי, סמי דהן, קאיד אלעטאונה, שימי דדון.

על שיתוף הפעולה והתרומה לאורך תהליך, על ההארות וההערות לפיתוחו של הרעיון ולגיבוש התוכנית הרב שנתית '**קס"מ של"ח 2020-2025**' - לחמש השנים הבאות ועל

ההכוונה והמיקוד בקס"מ - קהילה סביבתית מטיילת.

תודה גדולה ובהצלחה לכולנו

עמיתיי המחנכים בשדה, אוהבי הארץ ושביליה
מורים, מנחים ומפקחי של"ח וידיעת הארץ

**"החברה הטובה היא
זו אשר בה טוב-לב
משתלם"**

אברהם מאסלו 1908 - 1970

המהפכה הטכנולוגית, ועימה מהפכת המידע, יצרה תהפוכות חברתיות ופוליטיות. אלה הובילו במידה רבה להתפרקותן של קהילות אנושיות (הררי, 2018). ללא קהילה אינטימית אמיתית (אנושית, לא וירטואלית), הפרטים מרגישים בדידות וניכור. מסגרות חברתיות מסורתיות של בני נוער השתנו בצורה דרסטית בעשור האחרון בעטייה של הטכנולוגיה. קבוצת השייכות התפוררה, ועימה גם תחושות הביטחון והמשמעות, דבר המשפיע על פעילותם של בני הנוער והמגביר תופעות שליליות. דפוסי התקשורת הבין אישית השתנו גם הם (ליאון, 2013). אלפי חברים מרשתות חברתיות אינם מסוגלים לספק אותה חמימות שאנו חשים במחיצת חברים אמיתיים.

גיבוש קהילה של חברים לפעולה משותפת במרחב הפיזי יעצים את הפרטים המרכיבים את הקהילה, יעניק משמעות לעשייה, יחזק קשרים חברתיים ובהכרח יצמצם תחושות בדידות וניכור. קהילה מועצמת יכולה למלא את החסר הרגשי שיוצר העולם המקוון. אנו נדרשים לפעול בכוחות משותפים לשם השגת חוסן חברתי, לשם חיזוק תחושת שייכותם של בני הנוער לארץ, לעם ולמדינה ולשם עידודם למילוי חובות חברתיות ולאומיות. החיבור האמיתי בסביבה הפיזית (ולא ברשתות) יסייע לצמצום פערים רגשיים וחברתיים ולצמצום קיטוב בממדים שונים. אפשר שהדבר שתלמידינו זקוקים לו הוא היכולת להתחבר לחוויה שלהם עצמם. הפעילות בשדה היא זירה טובה ויעילה ביותר לשיתוף ולשיפור השיח שבין כל השותפים.

יש בידינו, באמצעות הצוותים החינוכיים של של"ח לידיעת הארץ, ליצור כלים ולטפח סביבה המאפשרים חיבורים חברתיים. עלינו לעודד את כלל חברת בית הספר להצטרף לקהילות אינטימיות מקומיות (בית ספריות) הפועלות במרחב המחוזי והמועצמות מעצם

השתייכותן לקהילה ארצית בעלת משמעות. פעילות הקהילות תסתמך על מסדת הפעילות להכרת הארץ באמצעות טיולים וסיורים, תחזק את התשתית החברתית ותעצים את המשתתפים ואת הקשר בין כלל החברים. בכוונתנו לפעול ליצירת קהילת של"ח לידיעת הארץ שתעודד את השותפים לחיבור אנושי אמיתי ומלא, שתעצים את חברה ושתעודדם למעורבות ולנתינה.

ייתן כל אחד מחילוי לקהילה כדי לחזק ולהתחזק בדרך.

בכוונתנו, בחמש השנים הקרובות, לעמול יחד, לחזק ולהעצים את "הבית", את צוות של"ח לידיעת הארץ, ואת חברת בית הספר באמצעות פעילות טיולים וסיורים להכרת הארץ ולאהבתה. בשיתוף הקהילה, נבנה יחד, בשלבים, את המפעל המשותף השלם- כדי שיהיה לבית לכולנו.

אם לא נרגיש בבית כשאנו יחד, לא נרגיש בבית בשום מקום.

יחד נעשה ונצליח,

ד"ר אלי שיש

מנהל אגף של"ח וידיעת הארץ

תקציר

קהילה היא פתרון חברתי שמעצים את הפרטים השותפים בה. עם השנים, האורבניזם המודרני ועולם המסכים הותירו את חבריה כאוסף של פרטים המקיימים ביניהם קשרים רופפים. בעולם הלא בטוח מעניקה הקהילה לאנשים ביטחון (על מכלול היבטיו). אומנם, אנשים רעבים למשאבים חומריים, אבל גם ליחסים חברתיים מספקים ומתגמלים. צוות של"ח יוביל את הפעילויות לטיפול טיולים סיורים וקהילה הסביבה בקרב חברת בית הספר והקהילה.

א. המטרה: החל משנת הלימודים תשפ"א בכוונתנו:

להקים (ולהצטרף) ולהוביל קהילות אינטימיות מקומיות (בית ספריות) להגברת הפעילות להכרת הארץ והטיולים כדי לסייע בחיזוק התשתית החברתית להעצמת הפרטים השותפים ולטיפול הסביבה ושמירתה.

במהלך חמש השנים האחרונות, באמצעות תוכנית החומש אופק 2020 של אגף של"ח וידיעת הארץ במערכת החינוך, קידמנו רבות את מעבר בתי הספר מטויל שנתי למסע משמעותי תוך העצמת נקודות אלו:

1. **המשאב האנושי** - קלטנו למעלה מ- 300 מורים איכותיים, הרחבנו את פעילות התלמידים והמשיצים וגיסנו מתנדבים רבים בשנת שירות ובנות שירות לאומי לפעילות השל"ח.
2. **המשאב הכלכלי והתשתיות** - חיזקנו את שיתוף הפעולה עם גופים, עם מוסדות ועם ארגונים שונים והקמנו מרכז פיתוח והדרכה ייעודי (מרכז נע"מ).
3. **קידום מסעות מעצבי זהות** - הפעלנו ופיתחנו מסעות ממושכים ואיכותיים הבנויים לפי נושא מרכזי, פיתחנו חומרי הדרכה ייעודיים, קידמנו את תרבות חיי השדה במסעות ויצרנו פעילות מעניינת ומאתגרת למסעות השנתיים.
4. **ליווי והנחייה** - הגברנו את פעולות ההנחה והליווי של רכזי טיולים בבתי הספר היסודיים ולמורי של"ח וידיעת הארץ וכן הדרכנו וליווינו באופן אישי וצמוד מורי של"ח חדשים.

בתוכנית שלהלן יוצגו דרכי הפעולה שבהם נפעל לקדם פעילויות קהילה סביבתית בטיולים, סיורים לידיעת הארץ, לשמירת הטבע והסביבה.

ב. יעדי תכנית קס"מ של"ח 2020-2025 - קהילה סביבתית מטיילת

1. בניית קהילות סביבתיות מטיילות על בסיס חברת בית הספר ואיגודן לקהילות ברמת המחוז וברמה ארצית.
2. הפעלת המש"צים כמחנכים צעירים בבתי הספר - בשלב ראשון בשכבת כתות ז', בשלב שני בבתי ספר יסודיים.
3. הקמת ארגון גג למש"צים הבוגרים לקידום האישי ולשילובם בעשייה לידיעת הארץ.
4. פיתוח סביבת לימוד מותאמת לפעילות של"ח בכיתה, בבית ובשדה שתשמש כספר לימוד המותאם למאה ה-21.
4. חיזוק הקשר עם קהילת יהדות התפוצות באמצעות העמקת הפעילות המשותפת עם נוער התפוצות בשדה.

ג. דרכים לקידום בניית קהילה פעילה - אבני יסוד

הקהילה הסביבתית תופעל על יסודות ליבת הפעילות הייחודית של של"ח וידיעת הארץ ופעילויותיה יהוו מנוף לקידום התהליכים החינוכיים-חברתיים-ערכיים המתקיים באשכול החינוך. צוות של"ח שעוסק בנושא בשגרה, מורים ומש"צים, יובילו את הקהילה ויפעיל אותה. זירת הפעולה של קהילה מטיילת פעילה תחל בסביבה הקרובה ותלך ותתרחב מאזור המגורים אל עבר חבלי הארץ השונים. סיורים וטיולים יהיו תוכן הפעילות המרכזי, ועליהם יתווספו תכנים ופעילויות שהמשתתפים יבחרו לעסוק בהם לאורך שנת הפעילות.

הבניית הקהילה תיערך על פי תוכנית ארוכת טווח להעצמת כלל חברת בית הספר:

1. **של"ח במחוז וברשות** - הפעלת מערך השל"ח במחוז בראייה רשותית, קידום הפעילות באשכולות חינוך.
2. **צוותי השל"ח יובילו את הפעילות באשכול** - יצרו ראייה שלמה של הרצף ויאפשרו להבנות תהליך חינוכי-ערכי החל מכיתה א' ועד כיתה י"ב, יתכלל ויתאם את הפעילויות בחברת בית הספר שלו ובין בתי הספר השונים השותפים לאשכול ובשלבם הבאים הרחבה לכלל הקהילה.
3. **למנהלי בתי הספר** - יוענקו הנחיה, ליווי וסיוע כמו גם לצוותים החינוכיים באשכול, לאימוץ התוכנית.

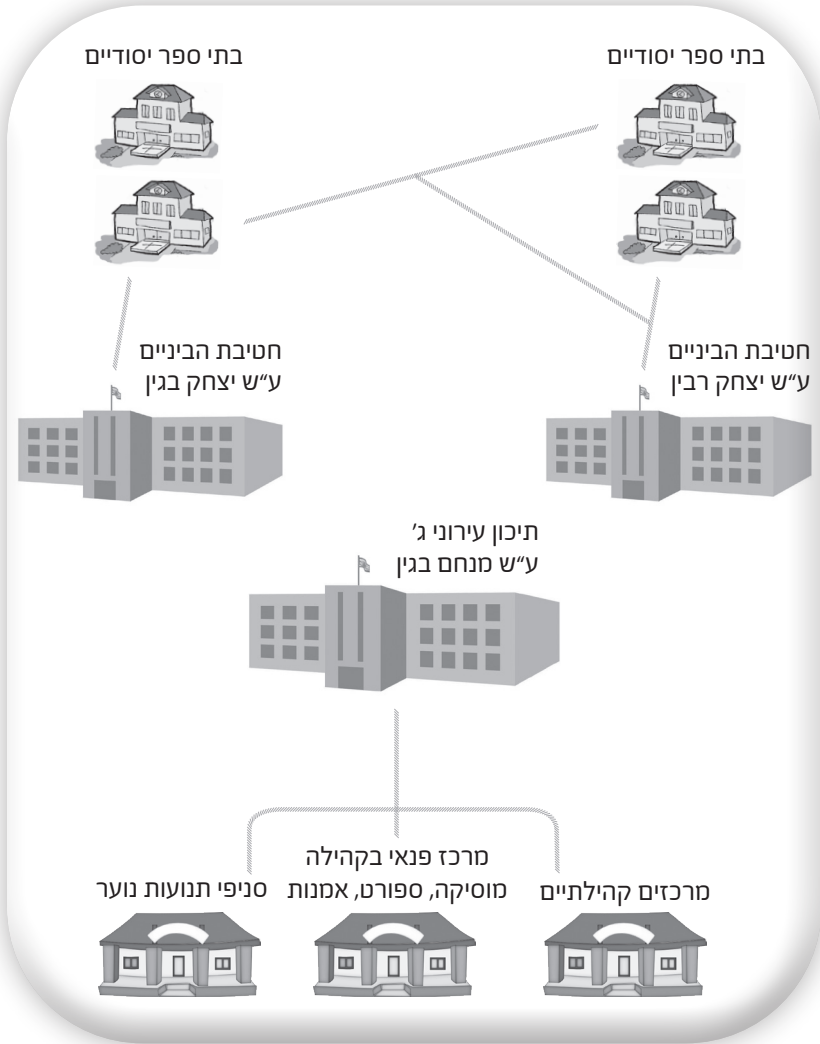

4. **צוותי-של"ח** וידיעת הארץ - יעניקו גיבוי הדדי וחונכות לבתי הספר באשכול.
5. **המש"צים** - הפעילים באשכול יובילו את הפעילויות בהתנהגותם ישמשו דוגמה ומופת לחבריהם ולתלמידים הצעירים מהם.
6. **שיתוף** - צוותי של"ח הפועלים באשכול ועידודם למעורבות בעבודת ההנחיה וההדרכה בקהילה ובהשתלמויות חדרי המורים באשכול ובמחוז.
7. **שילוב מטה מינהלת הטיולים** - בהנחיה ובהדרכת חדרי מורים ובדגש על פעילות חברות הטיולים עם בתי הספר.
8. **הקמת הנהגה קהילתית** - ההנהגה תתאם את הפעולות בין בתי הספר היסודיים והעל יסודיים ובין גורמים חברתיים בקהילה (תנועות נוער, מתנ"סים וכד').

9. תרשים אשכול חינוך אזורי

שירות 1 להמחשת המבנה והגורמים הפועלים באשכול בניהולו של מנכ"ל החינוך.

1 השרטוט להמחשת אשכול חינוך כמתואר בסעיף ג. דרכים לקידום בניית קהילה פעילה - אבני יסוד עמ' 6.

ד. השלבים האופרטיביים להפעלת התוכנית

במהלך השנים הקרובות נפעל ביחד על מנת לצאת מוחץ לבית הספר - אל הקהילה. נפעל על מנת ליצור חיבור בין חברת בית הספר לחברה ברשות ובמדינה. נפעל להקנות לצוות השל"ח כלים, משאבים, ליווי ותמיכה לקידום הנושא ולהצלחתו. עם יצירת הקהילות במקומות השונים נצליח ביחד להעצים את חווית הלמידה וההתנסות ולהוביל לחברה פעילה, בריאה, מחוברת ושלמה יותר. לפניכם שלבי התקדמות בתהליך בחלוקה לשנים עם התייחסות מצד אחד לתוכניות, לתכנים ולפעולות ומצד שני לניצול משאבים ומיצויים.

1. החל משנת תשפ"א

- א. **גיבוש צוות של"ח והכשרתו:** מש"צים, בנות שירות, ש"ש ב"ש ומורי של"ח לדרכי העבודה המשותפת.
- ב. **מיפוי, הערכות ותכנון הפעילות:** מה בית הספר מקיים, דרכי הפעולה היום ומה הוא מעוניין לעשות בעתיד. המשך הפעלת התוכניות המתקיימות בבית הספר.
- ג. **אשכולות רשתיים:** בניית מערך קשרים ושיתופי פעולה בין אשכולות רשתיים.
- ד. **מד"ע של"ח, קיום התנסות מבוקרת (פיילוט):** הפעלת מש"צים במספר בתי ספר נבחרים בשכבת כתות ז' והרחבה הדרגתית בכל שנה בהתאם ללקחים שנלמדו בהתנסות.

2. החל משנת תשפ"ב

- א. **ביצוע פעילויות קס"מ:** פעילויות ברמה הבית ספרית.
- ב. **שיתוף בהתנסויות:** פעילויות קס"מ המועברות בבית הספר ישותפו ברמה הארצית.
- ג. **הערכות:** לשנה הבאה להרחבת הפעילות ברמה רשותית.
- ד. **מדע של"ח:** הפעלת מש"צים בכתות ז' ב 50% מבתי הספר וצמיחה בכ 10% בכל שנה.
- ה. **הגדרת מספר רכזי קס"מ במחוז:** 30%-40% בכל מחוז.

3 החל משנת תשפ"ג

- א. גיבוש מערכת רשותית על ידי המנחה: להפעלת התוכנית בבתי ספר יסודיים מזינים.
- ב. קס"מ בחינוך המיוחד: החלת פעילות קס"מ במסגרות החינוך המיוחד.
- ג. הקמת צוות פרסום, תיעוד ויח"צ: שתהווה מרכז הפצה של קס"מ של"ח.
- ד. הגדלת מספר רכזי קס"מ בכל מחוז בכ 10% בכל שנה.

4. החל משנת תשפ"ד

- א. הרחבת הפעילות מרמת בתי הספר היסודיים ברשות לקהילות אחרות בתוכה.
- ב. גיוס משאבים מהרשות המקומית.

5. החל משנת תשפ"ה

- א. שיתוף פעולה עם גורמים חיצוניים בהפעלת הקהילות ברמה ארצית.
- ב. קיום אירועי שיא ברמה רשותית/ארצית.

לסיכום

קס"מ של"ח תעניק תחושת שייכות ותאפשר מימוש עצמי לכלל חברי הקהילה, תניע תהליכים חינוכיים בתוך חברת בית הספר ומחוצה לה. בניית הקהילות השונות תעניק תחושת משמעות לשותפים ותעודד הזדמנויות להשפיע על מקום/קבוצת אנשים/ מפעל ועוד. עם קס"מ של"ח נחפש נקודות חיבור בין אנשים, נדגיש את המשותף ליתר ערבות ומעורבות ונוציא את הפעילות אל מחוץ לבית ומחוץ לבית הספר. בדינו תכנים, תוכניות ומשאב אנושי איכותי לקידום קס"מ של"ח, להעצמת המיומנויות המקצועיות לקיום תהליכי חינוך משמעותיים.

פרק א':

מהנעשה באגף של"ח

וידיעת הארץ בשנים האחרונות

סיכום פעילות

מהנעשה באגף של"ח וידיעת הארץ בשנים האחרונות - סיכום פעילות

פרק א'

מבוא

פעילויות של"ח וידיעת הארץ מכוונות להכרת הארץ ואהבתה, להעמקת ה- "ז"ה ז"ה" = זהות, הזדהות, זיקה וההשתייכות לשם חיזוק הזיכרון הקולקטיבי, לסייע ביצירת רקמת יחסים חיובית בין היחיד לזולת ולעודד נכונות למילוי חובות חברתיות ולאומיות.

1. במהלך חמש השנים האחרונות, בהתאם לתוכנית החומש האחרונה 'אופק 2020' של אגף של"ח וידיעת הארץ במערכת החינוך, פעלנו למעבר מטיוול שנתי למסע משמעותי. לצורך כך, עמלנו להעצמת נקודות אלו:

א. **המשאב האנושי** - קליטת מורים איכותיים והכשרתם, הרחבת פעילות התלמידים והמש"צים וגיוס מתנדבים בשנת שירות ובנות שירות לאומי לפעילות השל"ח.

ב. **המשאב הכלכלי והתשתיות** - חיזוק שיתוף הפעולה עם גופים, עם מוסדות ועם ארגונים שונים.

ג. **קידום מסעות מעצבי זהות** - הפעלה ופיתוח של מסעות ממושכים ואיכותיים הבנויים לפי נושא מרכזי, פיתוח חומרי הדרכה ייעודיים ועיצוב פעילות מעניינת ומאתגרת למסעות השנתיים.

ד. **ליווי והנחייה** - הגברת ההנחיה והליווי לרכזי טיולים בבתי הספר היסודיים ולמורי של"ח וידיעת הארץ וכן הענקת חניכה וליווי צמוד למורי של"ח חדשים.

2. **אופק חדש** - מורי של"ח וידיעת הארץ השתלבו בהסכם אופק חדש, לאחר התאמת מרכיבי ההסכם לאופי העבודה וייחודיות הפעילות של מורי של"ח וידיעת הארץ בבית הספר ובשדה.

3. **מורים חדשים** - קלטנו למעלה מ-300 מורים חדשים ואיכותיים לשורותינו והכפלנו את מספר המורים לשל"ח וידיעת הארץ בחברה הערבית. הרחבנו את הפעילות בכלל בתי הספר העל יסודיים והיא מתקיימת היום ביותר מ-730 בתי ספר בכל המגזרים.

4. **תוכנית לימודים** - צוות פיתוח ייעודי פיתח ועדכן את סדנות התוכנית "דרך ארץ בדרכי הארץ". הסדנות יוצרות מערך שלם המורכב משיעורים בכיתה להכנת תלמידים לקראת היש"מ ומסיכום בעקבותיו. השיעורים והיש"מ יחד יוצרים את החוויה המלאה. במפגש הקבוע עם התלמידים, הודגשו העוגנים המקשרים בין

השיעור לשדה. בקורסי הכשרה הודגשו נושאים של דרכי העברה ושל הטמעת תכנים. ערך האחריות וביטויי המעשי הודגשו במעורבות התלמידים וצוות של"ח בפעילות השוטפת ובקורסי ההכשרה וההסמכה של המש"צים, זאת על ידי העברת המשימות לאחריות המש"צים והתלמידים.

5. **חינוך מיוחד** - הרחבנו את הפעילות בבתי ספר של החינוך המיוחד וקידמנו פעילות משלבת בין בתי ספר שונים במחוז בהובלת המש"צים.

6. **מש"צים** - מספר המש"צים הפעילים צמח משמעותית בכל שכבות הגיל ובכל המגזרים, והם משולבים בפעילות של"ח לידיעת הארץ ובהטמעת תוכנית הליבה "להכרת הארץ ולאהבת המולדת" בבתי הספר היסודיים, בעיקר בהפעלת תוכנית "אני ועירי" בכיתות ד'. הגברנו את האמצעים להסמלה ולפיתוח יחסי ציבור למש"צים.

7. **הממ"ש** - מיקדנו את תהליך הערכת הממ"ש (מסע משמעותי) ויחד פעלנו להגדרת המושגים ולהבהרתם כדי לחשוף את אפשרויות השיתוף בתהליך. קיימנו התנסויות בממ"ש בכל אחד מהמחוזות ואף הרחבנו את פעילות מסע "מגלים עצמאות" בכיתות י"ב. למדנו על חיוניות מועצת המסע בהובלת התהליך. יחד יצרנו את המחווה למיקוד צירי הממ"ש: **ציר ידע, ציר ערכים, ציר מיומנויות, ציר חברתי** וציר **ארגון** (כולל בטיחות וביטחון). מיקדנו את התהליך ועשינו להעמקת השיתוף של כלל חברת בית הספר¹ במסע.

8. **מסעות מעצבי זהות** - העצמנו את הממ"ש באמצעות הוספת תוכניות חדשות: שילוב חפירות ארכיאולוגיות במסע, תוכנית "לעובדה ולשמרה" בשיתוף השומר החדש, תוכנית "על חומותייך" ועוד. הגדלנו את מספר ההתנסויות המוצלחות בממ"ש. בעבודה משותפת, הצלחנו להטמיע את שפת הממ"ש גם בטיולי הגופים הירוקים ובטיולי חברות פרטיות לטיולים.

9. **תרבות חיי השדה** - קידמנו את תרבות חיי השדה בקרב מורים, מש"צים ותלמידים. בוצעו יותר גיחות מחנאיות משמעותיות, יותר "כוכבי של"ח" ולינות שטח.

10. **מינהלת טיולים** - הקמנו מטה למינהלת הטיולים - שיסייע בקידום טיולים בכלל מערכת החינוך. מיסדנו והרחבנו את ההכשרה ואת ההשתלמויות לרכזי טיולים ולאחראי הטיול, וכן את המערכת המקוונת להפעלה מרחוק. ערכנו מכרזים ליצירת מאגר איכותי של חברות טיולים למערכת החינוך וכן מאגר גופים להכשרת מדריכי

1 חברת בית הספר: הנהלת בית הספר, הצוות החינוכי, תלמידים, מש"צים, הורים וגורמים נוספים בסביבת בית הספר (הקהילה).

- טיולים למערכת החינוך (תו תקן). הקמנו מינהלת טיולים נוספת לטיפול במוסדות החינוך הבלתי פורמלי.
11. **שנת שירות ובנות שירות** - הגדלנו מאוד את מספר המתנדבים לשנת שירות וגייסנו בנות שירות רבות לפעילות במסגרותינו בבתי הספר ובפעילות המש"צים.
12. **ירושלים** - קידמנו את "המסע לירושלים" בכך שהכפלנו את מספר התלמידים שעלו לסייר בעיר. מורים, מנחים ומפקחים היו שותפים בכתיבת חמישים מסלולי סיור בירושלים בעקבות דמויות לציון יובל שנים לאיחוד העיר.
13. **מרכז נע"מ** - הקמנו את מרכז נע"מ (נוף, עם, מורשת) להעמקת המחקר ולפיתוח ההדרכה לידיעת הארץ.
14. **הנצחת אישים** - קיבלנו לאחריותנו, בשיתוף משרד ראש הממשלה, את הטיפול בהנצחת זכרם של אישים, של נשיאים ושל ראשי ממשלות, וכן את קידום הפעילות למורשת ולהנצחה בשיתוף משרד הביטחון.
- יחד נמשיך ונפעל גם במישורים נוספים לשינוי תרבות הטיול ולקידומו במערכת החינוך. אולם, לפני הכול, אנו צריכים להתחיל בכך אצלנו ב"בית".

קס"מ של"ח 2020-2025

א. עוגני התוכנית:

1. **תוכנית ארוכת טווח:** עבודה לפי תוכנית ארוכת טווח כשהתכנון מתפרס על פני 5 שנים ומתעדכן מדי שנה בהתאם להשגת היעדים. לאורך הזמן יש להכניס למערך שיקולי הדעת את האשכול כסביבת פעולה המשתפת בתי ספר יסודיים, על יסודיים וקהילה עוטפת.
2. **תוכנית חינוכית - דרך ארץ בדרכי ארץ:** התוכנית החינוכית משמשת תשתית להפעלה ומקנה ידע, מיומנויות וערכים לפעילות, סיור ולהתבוננות בנוף.
3. **תוכנית הליבה להכרת הארץ ואהבת:** תוכנית הליבה תהווה מנוף לשילוב כלל "לקוחות" האשכול החינוכי והקהילה לפעילות קס"מ של"ח.
4. **תוכנית לפיתוח המשאב אנושי:** הפעילות תתחיל בהובלת צוות השל"ח בשלב הראשון ובהמשך יצטרפו לקבוצה המובילה אנשים מצוות בית הספר ואחר כך מנהיגים מובילים מהקהילה העוטפת את בית הספר (הורים, מתנדבים ועוד).
5. **תוכנית לאיתור וגיוס משאבים:** איתור וגיוס גורמים בתוך הקהילה ומחוצה לה המתעניינים בנושא להעצמת הפעילות והקהילה תוך קיום "שולחן עגול" להידברות.
6. **תוכנית מובנת להעצמת ההנחיה, הליווי והתמיכה של צוותי השל"ח והקהילות.**

ב. יעדי תוכנית קס"מ של"ח 2020-2025 - קהילה סביבתית מטיילת

1. בניית קהילות סביבתיות מטיילות על בסיס חברת בית הספר ואיגודן לקהילות ברמת המחוז וברמה ארצית.
2. הפעלת המש"צים כמחנכים צעירים בבתי הספר - בשלב ראשון בשכבת כתות ז', בשלב שני בבתי ספר יסודיים.
3. הקמת ארגון גג למש"צים הבוגרים לקידום האישי ולשילובם בעשייה לידיעת הארץ.
4. פיתוח סביבת לימוד מותאמת לפעילות של"ח בכיתה, בבית ובשדה שתשמש כספר לימוד המותאם למאה ה-21.
5. חיזוק הקשר עם קהילת יהדות התפוצות באמצעות העמקת הפעילות המשותפת עם נוער התפוצות בשדה.

ג. משאבים קיימים להשגת המטרות

כדי להשיג את היעדים שהגדרנו לחמש השנים הקרובות, נדרש לזהות ולגייס שותפים להעצמת המשאבים לקידום הפעילות בטווח קצר ובטווח ארוך. מכלול הנתונים שיובאו להלן נאסף ממקורות אלו: דיווחי הממונים המפקחים על השל"ח והמנחים במחוזות; תצפיות בשדה בביקורי המטה לקידום המקצוע במחוזות; שיחות ודיונים עם מנהלים, עם מורים, עם תלמידים, עם מש"צים, עם בנות שירות לאומי ועם מתנדבי שנת השירות; דיוני צוות הפיתוח והנהלת אגף של"ח וידיעת הארץ; מסמכים ותעודות.

1. כוח אדם - מטה של"ח וידיעת הארץ

- (1) מנהל אגף של"ח וידיעת הארץ
- (2) גף שדה (גיוס, הכשרה, הסמכה והשתלמויות של מורי של"ח, טיפוח המש"צים)
- (3) גף לאום (תקן חסר)
- (4) גף חברה (מפעלים לאומיים ויזמות)
- (5) מינהלת טיולים לחינוך הפורמלי (תיאום, פיקוח ומעקב לגופים חוץ משרדיים, הכשרת מדריכי טיולים וחברות טיולים)
- (6) מינהלת טיולים לחינוך הבלתי פורמלי (תיאום, פיקוח ומעקב למוסדות החינוך הבלתי פורמלי והכשרתם)
- (7) יחידה לקידום מסעות ייחודיים (תקן מושאל מאגף תרבות תורנית)
- (8) מנחה ארצי למורי החמ"ד וקידום פעילות ומסעות בירושלים
- (9) מנחה ארצי לקידום פעילות השדה והטיולים במוסדות החינוך
- (10) מנחה ארצי לפיתוח תכנים ותוכניות ייחודיות לפעילות בכיתה ובשדה
- (11) מנחה ארצי לקידום פעילות להנצחה ולזיכרון לאומיים ומורשת צה"ל
- (12) מרכז נע"מ מרכז פיתוח מקצועי לצוות השל"ח (מורים + מש"צים)

2. כוח אדם במחוזות

- (1) מפקחים ממונים על של"ח במחוזות: צפון, חיפה, תל אביב, מרכז, ירושלים, דרום ומגזר ערבי.
- (2) מנחה של"ח וידיעת הארץ במחוז: סה"כ ימי הדרכה 126
- (3) משרות הוראה - 718

- (4) מורים לשל"ח וידיעת הארץ - 980
(5) **בנות שירות לאומי ומתנדבי ש"ש - 62**
(6) מש"צים ופעילים, תלמידי כיתות ח'-י"ב - כ-10,732.

3. תקציבים לפעולה

- (1) **סיוע בהיסעים** - תקציב ייעודי לסיוע בהיסעים לבתי הספר: נעלה לירושלים, בעקבות סיפורי התנ"ך, שואה ותקומה, מגלים את הארץ, ללומדה לעובדה ולשמרה.
- (2) **תקציבי רכש** - העסקת ארכיאולוגים לחפירות, מסע ישראלי, הכשרת מורים והשתלמויות.
- (3) **הכשרת מש"צים** - תקציב ייעודי להכשרת מש"צים על פי מכרז.
- (4) **גיוס תקציב ממשרדי ממשלה** - הנצחת אישים וראשי ממשלה, מורשת צה"ל, הנצחת חללי נצר אחרון, אימוץ אנדרטות.
- (5) **גיוס תקציבים באמצעות גופים שותפים** - החברה להגנת הטבע (לחברה הערבית), יד יצחק בן צבי, אגודת אכסניות הנוער.
- (6) **אתרי גיחה חדשים** - שיתוף פעולה עם עמותות ליצירת תשתית לפעילות גיחות ולאטרי לינה במסעות: קק"ל, רשות הטבע והגנים, עמותת חללי הנח"ל, שריון, גבעתי.

ד. אגף של"ח וידיעת הארץ נתונים מספריים

סה"כ מש"צים	סה"כ ש.ש	סה"כ כיתות מופעלות	מורים	בתי הספר						חינוך מיוחד	יישובים	מגזר	מחוז
				מתוך	סה"כ	שש שנת	תיכון	חט"ב	שש				
1081	7	890	105	228	80	54	3	3	20	37	יהודים	צפון	
36	0	93	10	11	11	10		1	0	9	בדווים		
166	0	168	20	19	19	12	2	5	0	13	דרוזים		
1010	0	491	67	230	63	13	4	41	5	43		ערבי	
767	10	1030	137	143	88	47	17	14	10	22		חיפה	
2913	7	1165	183	232	118	64	10	31	13	49		מרכז	
1842	8	1148	172	205	128	59	22	22	25	15		ת"א	
1018	17	754	130	186	104	72	10	7	15	24		ירושלים	
1481	14	546	121	139	78	69	4	2	3	30	יהודים	דרום	
418	0	193	36	70	19	14	4	1		9	בדווים		
10732	63	6478	981	1463	708	414	76	127	84	251		סה"כ	

פרק ב':

קהילה סביבתית מטיילת

קס"מ של"ח

א. רקע רעיוני

1. למה קהילה

קהילה היא פתרון חברתי שמעצים את הפרטים השותפים בה. עם השנים, האורבניזם המודרני ועולם המסכים המתקדם יצרו סביבה שהרסה את אבני היסוד של הקהילה והותירו אותה כאוסף של פרטים (לעיתים אף זרים) המקיימים ביניהם קשרים רופפים לניצול אפשרויות שונות (כלכליות) ומגוון תרבותי. הקהילה מעניקה לאנשים ביטחון (על מכלול היבטיו) בעולם לא בטוח (Bauman, 2005; Keller, 2003).

אומנם, אנשים רעבים למשאבים חומריים, אבל גם ליחסים חברתיים מספקים ומתגמלים. קהילה מספקת להם את הפתרון ואת האפשרות להשפיע ולספק אינטרסים כלכליים, פוליטיים, חברתיים ורגשיים.

2. מהי קהילה

"אנשים המאורגנים לשם מטרה מסוימת" יוצרים קהילה. קהילות שונות מגדירות עצמן בהתאם למטרות המנחות את פעילות חבריהן והן בעלות זהות גיאוגרפית וגבולות מוחשיים (Brower, 2005). המונח "קהילה" נתפס בהיבטים שונים ומוגדר לתכניו בהתאם לגישות השונות. הקהילה נועדה לחזק את מרקם האינטימיות ואת התמיכה ההדדית אגב שיתוף להשגת מטרותיה. המאפיין המשותף הוא בסיס פוטנציאלי ליצירת קהילה. מידת ההשתלבות של הפונקציות השונות - הכלכלית, החברתית, הפיקוח החברתי, ההשתתפות החברתית והתמיכה ההדדית - מעידה על רמת תפקוד הקהילה (סדן, 2009). קהילה אשר מציבה את הטוילים ואת הסיורים כמאפיין מרכזי משותף מחזקת את ההדדיות החברתית שהשטח מזמן בפעילות ואת תחושת השייכות במובן הרחב - מעבר לגבולות החוויה, אל היבטים חברתיים מקומיים ולאומיים. אופי הפעילות מעצב זיכרונות משותפים, ואלה נותנים משמעות לחיים ויוצרים תחושה של היסטוריה משותפת. הפעילות משפיעה על החוויות האישיות ומעצבת אותן ומספקת למשתתפים בה מורשת ייחודית ומסורת קהילתית. בשל המחויבות ההדדית, קהילה כזו תפעל

לממש את הצרכים של חברה ולהעצימם. אנשים יוצרים קשרים שמועילים לאינטרס האישי שלהם, קשרים חברתיים הדדיים והאמון שהם יוצרים עושים את חיי הפרטים שמרכיבים את הקהילה לטובים וליצרניים יותר (McMillan & Chavis, 1986).

בעקבות התפוררות הקהילות המסורתיות האינטימיות בעולם המודרני, נוצר באנשים צורך להיות משויכים לקהילה. פרטים מתקבצים ברשתות חברתיות ומחליפים ביניהם מילים ורעיונות באמצעות טכנולוגיה שמאפשרת קיום יחסים שאינם תלויים בזמן ובמקום. אולם, אי אפשר להתייחס לקהילות אלה כאל תחליף לקהילות ממשיות (Rheingold, 1993a).

אפשר, אפוא, לראות שקהילות יכולות להיות הן ישות קיימת והן רעיון מופשט. כדי שקהילה סביבתית מטיילת תעבור התמרה מקיום רעיוני מופשט לקיום מציאותי מוחשי, נדרש שיתוף חברה והנהגה מקצועית מחויבת. אלה יחזקו את חברה ויעניקו לעשייה תוכן שיצור חוויה משותפת בעלת משמעות.

3. קהילה וידיעת הארץ

אנשים ומוסדות רבים היו שותפים בבניית הטילים והפעילויות לידיעת הארץ ובהעמקת הלמידה והחקר על אודותיה. ככל שאדם תר את הארץ, הוא מכיר אותה טוב יותר ומכאן שהוא יודע עליה יותר (אוסטרייכר, 2015). ידיעה את המקום מביאה את האדם לפתח כלפיו תחושה ייחודית, אינטימית, השונה מתחושתו כלפי מקומות שאיננו מכיר. הידע איננו רק תאורטי, אלא גם, ובעיקר, ידע שימושי: למצוא את הדרך, לגלות מים, לזהות צמחי מאכל ועוד. הידע מעניק יתרון: קל יותר להתקיים במקום שאני מכיר היטב. הידע מעניק אף תחושת בעלות, שנובעת מתחושת ביטחון שהולכת ומתחזקת ככל שידיעת המקום מתרחבת ומעמיקה. ידיעה עשויה ליצור גם תחושת קרבה אינטימית - "אני מכיר...", "אני זוכר...". הכרת מקומות ופריטים בהם מגבירה את הביטחון ומחלישה את מנגוני ההגנה שמופעלים במקומות זרים (שם).

השופט א' ויתקן היטיב לנסח ולהדגיש בדבריו את התמורה הייחודית שהתלמיד זוכה לה בסוף מסע: "עריכת טיולים לשם הכרת הארץ, אתריה ההיסטוריים ונופיה היפים, ובחלקם הפראיים, היא בעלת חשיבות עליונה. היא יוצרת קשרי אהבה, שייכות ויחס של כבוד לטבע וסודותיו. כך נגדל דור המתמצא בארצו והמעורה בה. ואני מרהיב עוז בנפשי ומוסיף שדווקא הקושי הפיזי ודווקא הסיכון

הכרוכים לעיתים בטיולים אלה, מהווים אתגר לבני נוער. ובהתבגרותם יוצאים הם מהמסע חזקים ומרוממי רוח".

החינוך להכרת הארץ (באמצעות סיורים, מסעות וגיחות) הוא מעיקרו תהליך חינוכי עמוק ואמיתי להקניה ולהפנמה של מסכת ערכים חברתיים, אזרחיים ולאומיים. זהו הכלי שיוצר "שפה ישראלית ייחודית" וקשר לנוף הארץ ולמורשת התרבותית והמעצב את הזיכרון הקולקטיבי בקרב המשתתפים (שיש, 2013). המפגש הבלתי אמצעי עם אתרי התרחשות במהלך סיור או מסע מעצים את האינטראקציות של התלמיד עם עצמו, עם הקבוצה החברתית שעמה הוא מטייל ועם התוכן. החוויה יוצרת מפגש עמוק ומרגש, וזה מוליד יצירה חדשה ומצמיחה. חוויה משמעותית זו - אשר מעורבים בה שלושה היבטים: רגשי, פיזי וקוגניטיבי - נהיית לאירוע חשוב (ייחודי) בחייו של אדם (שם).

4. היציאה לשדה

בתהליך היציאה לשטח, נוצר תהליך של למידה רב ממדית ושל פעילות חברתית-ערכית להכרת הארץ המתקיימת בבית הספר ובמרחב הפתוח (מסע פדגוגי ומעשי). היציאה החוצה לסיור רגלי בשבילי הארץ למסע, לסיור, לגיחה - כדי לדעת את הארץ יוצרת מפגש רחב, המאפשר למשתתפים בו הבנה טובה יותר של הגורמים המניעים אותם ובחירה מושכלת, המציב אתגרים, המאפשר פעילות חקר וגילוי, תחרותיות, רלוונטיות, אותנטיות, כל אלה יוצרים חוויית מפתח (יאיר, 2006). חוויה זו עשויה להיות לנקודת מפנה בחייהם של החווים אותה, לשנות את מסלול חייהם וליצור השפעה ארוכת טווח על המשתתפים בה (שיש, 2013). יאיר (2006) הזכיר בספרו לא אחת טיולים, סיורים ופעילויות מחנאיות שהשפיעו מאוד על המשתתפים בהם ושיצרו חוויות מפתח לחיים, כאלה שיצרו שינוי של ממש באופיים של המשתתפים, שתרמו לביטחונם העצמי ולכושר המנהיגות שלהם.

היציאה החוצה חושפת את בני ימינו לחוויה משמעותית שנהייתה נדירה: תקשורת בין אישית וקבוצתית אמיתית וממשית, שאיננה מתקיימת דרך מסכים. חוויה המזמנת לתלמידים מפגש עם הטבע, אינטראקציה חברתית-קבוצתית והתמודדות עם אתגרים פיזיים ומעודדת חשיבה ביקורתית, פיתוח אחריות ועזרה הדדית (שהרבני וחבריו, 2015). היציאה החוצה יוצרת גם חיבור מיוחד בין חברי הקבוצה, שנדרשים לעמוד זה לצד זה. חברי הקבוצה צוברים חוויות משותפות,

חווים יחד קשיים, נחשפים זה לזה ומכירים זה את זה לעומק (לא רק מהתכתבות דרך המסך אלא בהליכה כתף לצד כתף). החיבור בין חברי הקבוצה מתחזק עם כל יציאה לשטח ויוצר קבוצות חברתיות (קהילה) שממשיכות לתפקד גם בעת החזרה הביתה. קבוצות חברתיות אלה יהיו הבסיס להקמת קהילה פעילה.

ב. עיצוב אסטרטגיה

1. יוצרים קהילה סביבתית מטיילת

התהפוכות החברתיות והפוליטיות של תקופתנו נובעות, במידה רבה, מהתפתחות הטכנולוגיה. זו הובילה, בין היתר, להתפרקותן של קהילות אנושיות. העולם המתקשב מכניס אנשים לסביבות מדומיינות, שמונעות אפשרות של חוויה אמיתית משותפת. ללא קהילה אינטימית אמיתית, הפרטים מרגישים בודדים ומנוכרים.

מאז ומעולם, נהגו אנשים להתקבץ לקהילות מסיבות שונות. אומנם המציאות משתנה, העולם והתנאים משתנים, ואיתם האנשים על דרישותיהם, רצונותיהם ושאיפותיהם. אך האדם הוא יצור חברתי, לכן אנחנו מאמינים שאין תחליף למפגש האינטימי, ל"יחד", לצבירת חוויות משותפות ולהובלת תהליכים יחד. משום כך, אנחנו מעוניינים ליצור קהילה סביבתית מטיילת. קהילה שתוציא את חבריה מהמסך המציגי תמונה וירטואלית ותכניס אותם לקבוצה ממשית ומוחשית. שתסיט אותם ממפגש באמצעות מסכים למפגש בלתי אמצעי, פנים אל פנים. שתוציא אותם מהבית אל החוץ. הקהילה תחרות על דגלה אהבת מולדת, אהבת אדם, הערכה כלפי הסביבה ומחויבות לשמירתה, היא תחזק את תחושת השייכות והמשמעות בקרב חבריה, תחזק את הקשרים החברתיים האנושיים, תיתן מענה לצרכי חבריה ותסייע להם.

הפעילות בשדה היא הזירה שאנחנו מכירים היטב ושולטים בה. באמצעותה נוכל ליצור שיתוף, לשפר את השיח בחברת בית הספר ולעצב עם כל השותפים חוויה טובה ומועילה, שתיצר בזיכרון ושתוביל למעורבות ולתרומה.

צוותי של"ח (מורים ומש"צים כאחד) מהווים כוח אדם איכותי. אלו צוותים מסורים וחדורי תחושת שליחות להגברת הכרת הארץ ואהבת המולדת. החיבור האמיתי בשבילי הארץ ובמרחבי הנוף הפתוח יסייע בצמצום הפער והקיטוב החברתי בכל הממדים. אנו מבקשים ליצור תנועה רחבה שתסתמך על מסדת הפעילות להכרת הארץ, על טיולים ועל סיורים ותחזק את התשתית החברתית

שלנו ותעצים את המשתתפים ואת הקשר בין כלל החברים. לשם כך יש לבנות קהילות סביבתיות מטיילות.

המיקוד בחברה המודרנית מכוון להגשמה עצמית. המאמץ האמיתי הנדרש, אפוא, מצוות של"ח ומהמחנכים הוא לשמש מצפן לדרך של עשייה במסירות ולשלב בהובלה את חברת בית הספר. לכך נדרשת תוכנית רב שנתית, אשר תשלב תחומי תוכן, הקניית מיומנויות הנדרשות לצוותים החינוכיים ואיגום משאבים להובלת התהליך במערכת החינוך.

2. מהיכן מתחילים

בסיס הקהילה הסביבתית המטיילת מושתת על ערכים של שיתוף פעולה ושל סולידריות קבוצתית. משום כך, יש לבטא ערכים אלה בפעילות הארגון - בתוך עצמו ומחוצה לו. כדי לארגן קהילה, עלינו לפעול בשיתוף כלל חבריה. על ההתנהלות להתבסס על עקרונות של דיאלוג, של שקיפות, של שותפות ושל אחריות הדדית ולחזק תחושת שייכות. מידת המחויבות (Engagement) של החברים לקהילה מבטאת את החשיבות שהם מיחסים לפעילותה ואת מידת החיבור שלהם לסביבה ולחברים בקהילה. אנו מניחים כי היום, כשהעולם הוא כבר גלובלי אחד, הפרט אינו רוצה עוד להיות ראש קטן ולעשות מה שמצופה ממנו. הוא רוצה להרגיש שייך, להיות חלק מקהילה רחבה יותר, להרגיש משמעותי, להשפיע ולהטביע חותם. אם לא ירגיש כך, הוא פשוט יעזוב.

מחקרים מראים שהמרכיב שמעודד אנשים להישאר בקהילה (ובארגון) הוא ההרגשה שהם שותפים בקבלת החלטות, שיש להם יכולת להיות אקטיביים ולשנות דברים, לקיים שיח, לשתף ולהשפיע. אחד העקרונות שמקדמים שיתוף ציבור בארגונים והקלים ליישום הוא בניית הנהגה המבוססת על חופש ועל אמון. הצעד הראשון להצמחת קהילה הוא ויתור על השליטה.

מנהיגות משתפת מאפשרת מעבר מפיקוח לאמון. המנהיג צריך לתת השראה, לאפשר, לשמש כלי קיבול לפעילות וליצירה. עליו לעמול כדי להכיר את חברי הקהילה, לדעת מה מתאים להם ואילו צעדים עליו לעשות כדי ליישם התנהלות של שיתוף לצורך הצלחה. ישנה חשיבות רבה בייצור מחויבות של כל השותפים לתהליך היצירה. יש לתת לרעיונות להבשיל ולהתעצב על פי קצב החברים בקהילה ולאחר מכן להוביל לשלב היישום. יש להתחיל בקטן: לבחור נושא אחד שנקדם יחד בכלים המשותפים לכלל הקהילה. כך נאפשר הצלחה ראשונית, וזו תעצים את המוכנות ואת הנכונות של החברים להירתם לפעולה.

3. תשתית רעיונית והבהרת מושגים²

קודם שנציג את העצמת הקהילתיות כזירה ייחודית לקידום תהליכים חינוכיים ואת פעילות צוות של"ח לידיעת הארץ כמחולל מרכזי בתהליך לחיזוק חברת בית הספר, הלכידות וההידודיות החברתית, נבקש להציג את התשתית הרעיונית של התוכנית ולהבהיר את המושגים המוזכרים בה.

ניתוח סיכומי הפעילות שקיימנו לאורך חמש השנים האחרונות חשף מידע חשוב וממוקד. על אף שתעריך תשלומי ההורים לא השתנה מזה כעשר שנים, הטיולים ממשיכים להתקיים ומחזקים את המשמעויות החינוכיות הטמונות בהם ואת תרומתם לצוות החינוכי ולתלמידים. עוד נמצא כי טיולים שהתקיימו על פי תוכנית הליבה להכרת הארץ ולאהבת המולדת ופעילויות הכנה לתלמידים טרם יציאה לטיול תרמו רבות לתהליכים החינוכיים, למניעת תקלות ותאונות, לצמצום בעיות משמעת ולשיפור האקלים הבית ספרי. מצאנו שככל שהטיול היה ממושך יותר והיו מעורבים בו יותר משתתפים מחברת בית הספר, כך התקיימה בו למידה חווייתית ומשמעותית יותר. תרמו לכך מסעות מעצבי זהות אשר שולבו במערכת החינוך להעצמת הטיול. תוכנית הליבה להכרת הארץ ולאהבת המולדת, שהופעלה באמצעות מערכת מקוונת, סייעה להרחבת הטמעתה בבתי הספר בכל המגזרים. מורי של"ח ידיעת הארץ אשר הובילו מסעות ארוכים יותר (שלושה ימים ומעלה) דיווחו על אוירה חיובית בקרב התלמידים ועל תחושה של העצמת התהליכים החינוכיים במסע, בהכנתו ובפעולות הסיכום והעיבוד. רבים ממנהלי בתי הספר ומרכזי הטיולים הציבו את הטיול השנתי במרכז הפעילות החינוכית חברתית בבית הספר. מדיווחיהם עולה שהטיול שימש פעולה ייחודית שוברת שגרה, שאפשרה לכל תלמיד ולצוות החינוכי לבטא את יכולותיהם ואת כישוריהם. הפעולה המשותפת מחוץ לכותלי בית הספר היא אירוע האוצר בחובו חוויה משמעותית, המזמנת תהליכים חברתיים-חינוכיים ולימודיים משמעותיים. שיתוף כלל חברת בית הספר מעבר לשעות הלימוד בפעילות סיום וטיול במרחב השדה הפתוח מובילה להידודיות חברתית נמרצת, מגבירה את האינטימיות, מהדקת את הקשרים שבין המשתתפים ומעצימה את הפרטים אשר משתתפים בה (ליאון, 2013).

2 לעיצוב באסטרטגיה מובאים: התשתית הרעיונית שעליה התוכנית מבוססת. שולבו המסקנות מדיוני צוותי החשיבה לאבחון המערכת וניתוח הנתונים העיקריים לגיבוש התפיסה האסטרטגית. הוגדרו יעדים ואתגרים ואילו נבחנו אל מול הישגים בעבר.

צוות-של"ח וידיעת הארץ, כחלק אינטגרלי מהצוות החינוכי של בית הספר, יכול לשמש חוד החנית במימוש התוכנית לבניית קהילה מטיילת בבית הספר. הפעילות המלאה תשלב את כלל חברת בית הספר ובין גורמים נוספים השותפים לתהליכים החינוכיים-חברתיים המתקיימים בבית הספר ומחוצה לו, תהליך כזה יוביל לאגבור (סינרגיה) וישפיע על כלל הפעילות החינוכית-חברתית-ערכית המתרחשת בבית הספר ובקהילה.

ג. השלב המעשי - קהילה פעילה

בניית בית ספר כגן, כל שנותי הוא אפלטון ואלכסנדר אומן

התארגנות קהילתית היא תהליך שבאמצעותו הקהילה מזהה את צרכיה או את מטרותיה, קובעת את סדר העדיפויות שלה, מפתחת את הביטחון בעצמה ואת הנחישות לפעול למען צרכים ומטרות אלה, מוצאת את המשאבים הפנימיים והחיצוניים שסייעו לה בהתמודדות, פועלת בהתאם לכך, ואגב עשייה זו היא מרחיבה ומפתחת עמדות ועשייה של שיתופיות ושל שיתוף פעולה (Ross, 1955).

הכניסה לתהליך בניית קהילה תתקיים לאחר שהצוות המוביל יתכנס עם צוות מצומצם לצורך מיפוי קהילות פוטנציאליות לעבודה. צוות זה יקבע קריטריונים לקהילות שלפי דעתו יכולות לממש את החזון של קהילה סביבתית מטיילת (בהתייחסות לדמות המורה לשל"ח, למבנה בית הספר, לפעילות המש"צים באותו בית ספר, לשיתוף פעולה טבעי שקיים באותה קהילה נבחרת ושאפשר לבסס עליו את הפעילות שלנו וכד'). אחרי שנגבש את החיבורים האפשריים, נוכל להמשיך הלאה ולהקים קהילה סביבתית מטיילת.

קהילה הפעילה תקום על אחד מיסודות ליבת הפעילות הייחודית של של"ח וידיעת הארץ. צוות של"ח שעוסק בנושא בשגרה, מורים ומש"צים, יהיה זה שיקים את הקהילה ויפעיל אותה. צוות של"ח ייצור אורגן קהילה המורכב מכלל חברת בית הספר והסביבה (תלמידים, הורים, סבים וסבתות). אורגן זה יגדיל את הסיכוי לקידום הקהילה ולקיומה משום שיתופם של אנשים רבים בעלי תחומי ידע מגוונים המגויסים ליוזמות. ריבוי האנשים השותפים יסייע בהנעת הקהילה בקלות רבה יותר ובהפעלתה לאורך זמן.

זירת הפעולה של קהילה מטיילת פעילה תחל בסביבה הקרובה ותלך ותתרחב מאזור המגורים אל עבר חבלי הארץ השונים. סיורים וטיולים יהיו תוכן הפעילות המרכזי, ועליהם יתווספו תכנים ופעילויות שהמשתתפים יבחרו לעסוק בהם לאורך שנת הפעילות.

להלן הצעה לבניית קהילה לפי שלבים - בניית קהילה פעילה הלכה למעשה:³

א. שלב הכניסה לקהילה (שלב התנעת התהליכים)

1. הכרת הקהילה - בירור האנשים שירכיבו את הקהילה שלנו - תלמידים (חטיבה, יסודי), צוות חינוכי, מנהלים, הורים, גופים ומוסדות וכיו"ב.
2. יצירת קשר ראשוני - הגדרת הקבוצה שתרכיב את הקהילה שלנו ורישום כלל המשתתפים בקהילה (טופס מקוון, ווטסאפ, מיילים וכד').
3. אבחון המצב החברתי
 - א) היכרות אישית של חברי הקבוצה.
 - ב) מיפוי אופי הקבוצה.
 - ג) מיפוי חברי קבוצה שיוכלו להוביל, מודעות ליכולות האישיות של חברים היכולים להוביל תהליך ויודא נכונתם להוביל את יצירת הקהילה ואת המשך פעילותה בצורה הטובה ביותר.

ב. שלב יצירת המעורבות (יצירת קשר בין מובילי הקהילה וחבריה)

1. תהליך ההתקשרות ובניית האמון - העברת פעילות לבניית אמון בין חברי הקהילה והצוות המוביל.
2. פיתוח חזון הקהילה (מטרות) - יצירת צוותי חשיבה לסיעור מוחות לפי שאלות מנחות לצורך הגדרת מטרות:
 - א) זיהוי הנושא שהקהילה תאמץ - איזה קהילה נרצה ליצור, מה היא תקבל על עצמה לקדם, איזה פרויקט היינו רוצים ליזום.
 - ב) הגדרת התוכן שהקהילה תעסוק בו וזירת הפעולה שבה תפעל.
 - ג) הגדרת מטרות הקהילה כאורגן והדרך להשגתן.כמומלץ לכלול בין המטרות מטרות שיתייחסו לחברי הקהילה, לסביבה, לחברה וכדומה.

3 על פי הצעה של אלישבע סדן, 2007, עמ' 169-175.

3. **הכנת תשתיות לבניית קהילה** - יש ליצור תוכנית עבודה שתגדיר צרכים ומסלול התקדמות:

- (א) יצירת קבוצת "מנהיגי הקהילה".
- (ב) קביעת מקום ביצוע הפרויקט.
- (ג) קביעת מסגרת זמן פעילות הקהילה - השעות שבהן היא תפעל (בשלב התכנון, הביצוע והעיבוד) - סוף יום לימודים, אחר הצהריים, חגים ופגרות.
- (ד) הגדרת הכלים הנדרשים לביצוע הפרויקט.
- (ה) כתיבת שלבי תכנון הפרויקט (תכנון, ביצוע, טיפוח וטיפול).
- (ו) הגדרת לוח זמנים (התחלה, נקודות ביקורת, הרצה - טיפוח וטיפול).
- (ז) הגדרת גורמים שאפשר לגייס לעזרה (רשויות, גופים חיצוניים, מקומות עסקיים וכו').
- (ח) מיפוי ציוד נדרש ודרך השגתו.
- (ט) חלוקה לצוותי עבודה (צוות מרכז, צוות מנהלה, צוות יחסי חוץ, צוות תיאום ועוד).
- (י) סגירת מיקום הפרויקט וקבלת אישורים הנדרשים.
- (יא) גיוס ורכישה של ציוד.

ג. **שלב ההתערבות** (התקדמות במשימות)

- 1. **בניית קהילה** – התקדמות בפעילות בהתאם למטרות וללוח הזמנים.
- 2. **שמירה על הקהילה הנבנית וטיפוחה** - קביעת תאריכים לפעילות שוטפת, לפעילות שיא, למפגשים לתחזוקה וכו"ב.

3. **שמחה בתוצאות והערכתן**

- (א) פרסום
- (ב) שיתוף
- (ג) יצירת אירוע חגיגי
- (ד) כתיבת מחוון לעיבוד התנהלות הפרויקט משלב יצירת הקהילה ועד לתוצאות, הסקת מסקנות.

פרק ג':

דרכים לקידום

בניית קהילה פעילה -

אבני יסוד

**”אמר המחבר החיבור הזה לא חברתיו
ללמד לבני האדם את אשר לא ידעו,
אלא להזכירם את הידוע להם כבר”**

הרמח”ל (מסילת ישרים)

פרק ג' דרכים לקידום בניית קהילה פעילה - אבני יסוד

א. פעולה על פי תוכנית ארוכת טווח להעצמת כלל חברת בית הספר

1. **של”ח במחוז וברשות** - הפעלת מערך השל”ח במחוז בראייה רשותית: חלוקת הרשות לאשכולות חינוך (להלן: אשכול) אשר יורכבו מכמה בתי ספר סמוכים ומזינים (יסודי ועל יסודי), אלה ישמשו תשתית חברתית לבניית הקהילה המטיילת.
2. **הפעלת צוותי השל”ח באשכול** והצבתו כמחולל חינוכי-ערכי במערכת (ברמה בית ספרית, קהילתית ומחוזית) יצרו ראייה שלמה של הרצף ויאפשרו להבנות תהליך חינוכי-ערכי החל מכיתה א' ועד כיתה י”ב, בשילוב חברת בית הספר בשלב הראשון ובשלב הבאים הרחבה לכלל הקהילה. צוות של”ח יתכלל ויתאם את הפעילויות בחברת בית הספר שלו ובין בתי הספר השונים השותפים לאשכול החינוך.
3. **הנחיה, ליווי וסיוע למנהלי בתי הספר** ולצוותים החינוכיים באשכול לקבלת אחריות לנושא, הענקת סיוע, יעוץ וגיבוי לצורך קידום מסעות משמעותיים וממושכים בהובלת הצוות החינוכי של בתי הספר ולשילוב גורמים מחברת בית הספר במסעות אלה.
4. צוותי-של”ח וידיעת הארץ יעניקו **גיבוי הדדי וחונכות לבתי הספר** באשכול לצורך מימוש התוכנית החינוכית וסייעו לקיום המסעות ופעילות הקהילה.
5. **המש”צים הפעילים באשכול יובילו** את הפעילויות, ובהתנהגותם ישמשו דוגמה ומופת לחבריהם ולתלמידים הצעירים מהם. המש”צים אשר יסיימו את תהליך ההכשרה שלהם במהלך שנת הלימודים יובילו את התהליכים באשכול בסיוע מורי השל”ח והצוותים החינוכיים בבתי הספר. הפעלת המש”צים תתבצע באחריות צוות של”ח בבתי הספר שבאשכול (בכל הרמות: יסודי, חט”ב ותיכון).

6. **שיתוף** צוותי של"ח הפועלים באשכול ועידודם למעורבות בעבודת ההנחה וההדרכה בקהילה ובהשתלמויות חדרי המורים באשכול ובמחוז.
7. **שילוב פעילות מטה מינהלת הטיולים** בהנחה ובהדרכת חדרי מורים, אשר יופעלו באמצעות ועדות הטיולים המחוזיות בהתאם לצרכיהם, בדגש על פעילות חברות הטיולים עם בתי הספר. שילוב מטה הטיולים בתהליך ההקמה והתחזוקה של חברת בית הספר כתשתית לקהילה המטיילת.
8. **הקמת הנהגה קהילתית** - תפקיד ההנהגה יהיה לתאם את הפעולות בין בתי הספר היסודיים והעל יסודיים ובין גורמים חברתיים בקהילה (תנועות נוער, מתנ"סים וכד') ולחזק את השיח בין מנהלי בתי הספר שבאשכול החינוך.

ב. פעולה על פי תוכנית חינוכית רב שנתית כוללת

1. **הפעלת תוכנית של"ח וידיעת הארץ** בהתאם לסדנות, למכלול הסיורים בימי השדה, לגיחות ולמסעות, בשילוב כלל חברת בית הספר, על פי תכנון רב שנתי באשכול תאפשר את השגת המטרות. פעילות של"ח וידיעת הארץ מתוכננת ומתואמת תאפשר מיצוי מרבי, אפקטיבי ויעיל של כלל המשאבים (זמן, תקציב וכוח אדם) לביצועה, הן בהיבטי תוכן והן בהיבטי ארגון. הפעולה המשלבת את כלל חברת בית הספר תעצים את האפשרות לקדם ולקיים פרויקטים חינוכיים בבית הספר, באשכול ובקהילה.
2. **התוכנית החינוכית יצרה שפה** מקצועית ייחודית בקרב צוותי של"ח - כולנו יודעים שמות ומושגים וכולנו דוברים שפה אחת. שפה זו תשמש את צוות של"ח לבניית יסוד התוכן של הפעילות. התוכנית תכלול תכנים ומסרים ודרכים להעברתם בצורה מיטבית לכלל חברת בית הספר. תכנון מוקפד ולמידה מתוך התנסות יצמיחו את התלמידים ואת המש"צים, ומתוך כך את כלל חברת בית הספר.
3. **קיומו של תהליך מובנה** יסייע לצוות של"ח לבנות את הקהילה ולשלב את כלל חברי הקהילה בתהליך הבנייה ובפעילות - כולל במסעות ובגיחות הבית ספריים.
4. **הפעלת התוכנית באשכול החינוך** וראייה מחוזית של הפעילות יאפשרו לצוותים החינוכיים תמיכה וסיוע הדדיים, למידה מהצלחות וישום התהליכים הנלמדים לקידום למידה משמעותית. הפעלה בדרך זו תסייע בקידום מסעות משמעותיים.
5. **תדרוך והנחה בחדרי מורים** ולנציגויות חברת בית הספר למיקוד הדגשים והמסרים הערכיים של התוכנית, בהדגשה מיוחדת של הצורך בטיפול מושכל בהיבטי בטיחות וביטחון ובפעילויות הכנה שנכון לקיים לקראת היציאה לממ"ש.

6. **ביצוע כנסים, אירועים ומשימות ברמה ארצית וברמה מחוזית והשתתפות בהם** יאפשרו מימוש מעשי של הרעיונות ושל התוכניות החינוכיות. הפעילות והיקפה הרחב יעצימו את המשתתפים בכלל ויעניקו משמעות לצוותי של"ח.
7. **שיתוף פעולה עם גורמים מחוץ למשרד החינוך** ועם גופים ירוקים (כגון: קק"ל, רשות הטבע והגנים הלאומיים, המועצה לשימור אתרים) יאפשר לקיים את התוכנית החינוכית בזירות פעילות המאפשרות למידה ובתנאים נוחים לחברת בית הספר בכלל ולתלמידים בפרט. הפעילויות יאפשרו גיוון הלמידה והעשרתה בהיבטי תוכן וארגון. תיאום הפעילויות יאפשר איגום משאבי ידע מקצועיים וכלכליים של כל השותפים להשגת תוצאות יעילות ביותר ויחשוף את חברת בית הספר לגורמים הפועלים ברחבי המדינה בנושאי ידיעת הארץ ולקידומה של קהילה מטיילת.
8. **פעילות בבית הספר ובשדה** על פי כללי ביטחון ובטיחות מתאימים מחייבת הנחייה מקצועית מלווה, תדריכים והוראות פעולה על פי חוזר המנהל הכללי לטיולים במערכת החינוך. תוכנית השתלמויות לעדכון, לריענון ולריכוז מידע מעודכן על פי דיווחים מהמתרחש בשטח ולהבאתו לידיעת רכזי הטיולים ולציבור המורים תאפשר יציאה בטוחה לשדה ושהייה בטוחה בו.

ג. העצמת מקצועיות המשאב האנושי - צוות של"ח והפעלתו בקהילה

1. **מרכז נע"מ יוצב במרכז העשייה** להעצמת תהליכי הפיתוח המקצועי וההכשרות השונות של כלל בעלי התפקידים בבית הספר ובקהילה. טיפוח המש"צים והנהגות האשכול בראייה כוללת. פיתוח תוכניות לביצוע, להכשרה ולהטמעה של התוכנית קהילה מטיילת.
2. **מורי של"ח והמש"צים יובילו** את התהליכים בתחומי השדה, הלאום והחברה, בשילוב נושאים ממקצועות הלימוד במסעות. במרכז העשייה יעמדו למידה משמעותית ופעילויות חווייתיות בכיתה ובשדה, בבית הספר ובאשכול. תהליכי הכשרה מקצועית ישולבו במהלך העבודה כדי להוביל את הפעילות המורכבת, הדורשת מיומנויות מגוונות מתחומים שונים. יודגש נושא הבטיחות והביטחון. בשל עיסוקם המורכב של מורי של"ח וידיעת הארץ, תהליך ההכשרה, ההסמכה וההתפתחות המקצועית מתפרס על פני שנתיים ומשולבות בו מיומנויות למידה בכיתה ובשדה. עיקר התהליך מוביל להכרת אזורים ומסלולים בהיבטי תוכן, ביטחון ובטיחות.

3. בתהליך הכשרתו הבסיסית של מנהל בית הספר, המתקיים במסגרות שונות (אבני ראשה, מכללה), ישולב לימוד מעמיק למיצוי הפוטנציאל החינוכי-ערכי של הממו"ש ולהפעלת כלל חברת בית הספר בתהליך. את הנושא יש לשלב גם בסמינרים להכשרה להוראה כדי להקנות לפרח ההוראה את היכולות להתמודד עם הפעילות המורכבת ולהטמיע את חיוניותה כבר בתהליך ההבניה של התפיסה החינוכית של פרח ההוראה.
4. **שילוב מורי של"ח בקורסי ההכשרה** השונים (פרחי הוראה, מנהלים, מש"צים, מורים, רכזי טיולים וכו') כמדריכים ובתפקידי ניהול, כמו גם שילובם בצוותי משימה מחוזיים וארציים לקידום המקצוע והקהילה המטיילת, יקדמו את יכולותיהם ויחשפו בפניהם אופק התפתחות אישי ומקצועי. בראייה מחוזית, שילוב מורים, רכזי טיולים ובעלי תפקידים בבתי הספר בקורסים השונים במחוז יוסיף לתחושות השותפות והמעורבות שלהם לקידום הנושא.
5. עבודת צוות של"ח בבית הספר, ברשות ובמחוז תועצם באמצעות צוותי של"ח איכותיים שישתפו את חבריהם בליווי, בסיוע ובהנחיה שוטפים לקידום הפעילות. עידוד וטיפוח שיתוף פעולה רחב בין צוות של"ח והצוות החינוכי וכלל חברת בית הספר. שיתוף מורי של"ח בתהליכי קבלת ההחלטות ובהגדרת משימות הפעילות ברמת האשכול, הרשות, המחוז וברמה הארצית.
6. תהליך **קליטתם של מורי של"ח חדשים** ומתאימים לתפקיד יחל בגיוס פרחי הוראה הלומדים במקצועות רלוונטיים (כגון: תנ"ך, היסטוריה, ארכיאולוגיה, ארץ ישראל) במכללות ובסמינרים להכשרה להוראה. בתהליך ההכשרה ישולבו מיומנויות הנדרשות לתפקיד ועקרונות החינוך הבלתי פורמלי כדי להקל את גיוס המורים והמורות לשל"ח ולקיימו כבר במהלך לימודיהם.
- 1) **תהליך הכשרת פרחי ההוראה כולל:** קורס הכשרה בסיסי, סדנת סטאז' ייחודית למקצוע של"ח וידיעת הארץ, היכרות עם חמישה חבלי ארץ וכן קורס מנהיגות והובלה חינוכית וקורס מיומנויות הנחיה בכיתה ובשדה. מורים חונכים ומנחים ילוו את המורה בכל שלבי הכניסה לתפקיד, ההכשרה וההתפתחות המקצועית- ליווי אישי והנחיה מקצועית.

7. **הכשרה והשתלמויות ריענון** קבועות לרכזי הטוילים יכונו אותם להובלת התהליך החינוכי השלם הגלום בממ"ש. ליווי של מנחה של"ח יביא לשילוב כלל חברת בית הספר בתהליך. כדי לחזק את ביטחונם המקצועי של הרכזים ושל אחראי הטויל, חיוני ליצור מערכת קשרים הדוקה ותומכת בין מורי השל"ח באשכול החינוך ובין הרכזים בבתי הספר. לצורך זאת, רצוי להסתייע במטה מינהלת הטוילים. תגמול בעלי התפקיד על ביצוע נכון הוא שלב בסיסי וחיוני להצלחה, ויש לחזק אותם בתהליך ההכשרה, הליווי והתמיכה.
8. חיוני לכוון את המורים ולעודדם **לרכישת השכלה ולהתפתחות אישית**, וכן לחשוף לפניהם אופק התפתחות במידת האפשר. במקביל לכך לאפשר התפתחות בבתי הספר ובקהילה לתפקידים בצוות הניהול. העצמת מורים לביצוע משימות ברמת המחוז וברמה הארצית תתאפשר באמצעות הרחבת סמכויותיהם.
9. הכשרת המנהיגות הצעירה, המש"צים, על שלביה השונים וההתנסות בתפקידי מנהיגות יטפחו במש"צים מודעות למעורבות ולאחריות אישית ונכונות להירתם למשימות בבית הספר ובקהילה. השתייכות לקהילת מש"צים פעילה ומסורה תקנה להם הערכה על תרומתם ותעניק סיפוק, משמעות וערך למעשיהם. הכשרה ייעודית לתפיסת פעולת של"ח בקרב חברת בית הספר ובהרחבה לקהילה, בנייה אישית של תכני הפעילות והתנסות מלווה ותומכת יעצמו את המש"צים ויחזקו את הפעילות ואת הנכונות להירתם למשימה.
10. **הפעלת קבוצת מש"צים (הנהגה)** שתשמש עמוד תווך בפעילות של"ח וידעת הארץ בבית הספר ובקהילה. הנהגות המש"צים יובילו בבית הספר ומחוצה לו, בפעולות שדה וידעת הארץ, בפעילויות חברתיות, בטקסים ובאירועים ויסייעו למנהיגי הקהילה ולחבריה בקיום הפעילויות. הפעילות תתרום להתפתחותם של המש"צים, לגיבוש זהותם ולמימושם העצמי. היא תחזק את ביטחונם האישי ואת אמונתם כי ביכולתם לפעול ולהצליח ותעניק לעשייה משמעות.

ד. העצמת המשאבים הכלכליים והתשתיות

1. **איגום משאבי ידע וניסיון** המצויים בקרב מורים, מנחים ש"ש-ב"ש, מש"צים ומפקחי של"ח וידעת הארץ, על ידי שיתוף הידע והנגשתו למתעניינים באשכול, בקהילה במחוז ובמטה, יצמיח את המשתתפים, יעשיר את הפעילות ויטיב במידה ניכרת את איכותה לשירות קהילה מטיילת.

2. **איגום המשאבים הכלכליים המצויים** במינהל חברה ונוער המיועדים להעצמת הפעילות להעמקת הזה"זה¹ בכלל (כגון: שעות להפעלה, מימון בהיסעים, ציוד ייעודי ואמצעים) ושילוב כל הכוחות השותפים (חברת בית הספר והקהילה). יאפשר קיום פעילויות חווייתיות רחבות היקף ומגוונות והעצמה בכל שלבי התהליך - בהכשרת המורים והמש"צים, בהשתלמויות ובכנסים ובקיומם של ממ"שים באשכול ובקהילה. פעילות בראייה ובניהול רשתיים, מחוזיים וארציים תאפשר רכישת שירותים איכותיים בעלויות מופחתות. חשיפת פעילות של"ח וידיעת הארץ המתקיימת בבתי הספר, באשכולות החינוך ובמחוזות (כולל פעילות המש"צים ופרחי מש"צים) בפני יחידות המשרד השונות תעצים את מעורבותן של יחידות המשרד בתהליך ואת מחויבותן לו. אגף של"ח יוביל יוזמה מתמשכת לשיתוף פעולה עם היחידות הרלוונטיות במשרד כך שאיגום משאבי הידע והמשאבים הכלכליים יאפשר את הרחבת היקף הפעילויות ואת ביצוען ברמה נאותה ואיכותית.
3. **חתירה לשיתוף פעולה ולתיאום** עם גורמים מחוץ למשרד, לאיגום משאבי הידע והמשאבים הכלכליים לשם קידום תשתיות, פרויקטים חינוכיים ומשימות לאומיות, תאפשר הרחבת היקפי התקציב והפעילות.
4. נדרש שיתוף פעולה ו**תיאום ציפיות מקצועיות** עם המכללות והאוניברסיטאות להכשרת מנהלים ומורים לצורך מיקוד הצרכים ולצורך התאמת ההכשרה - הן לשילוב הממ"ש בשגרת העשייה החינוכית של חברת בית הספר, הן למיקוד ולמיצוב הוראת השל"ח וידיעת הארץ כמקצוע ייחודי, שונה ומורכב - יאפשרו לחסוך בעלויות ההכשרה והביצוע המקצועי.
5. **יח"צ, פרסום ושיווק** פעילויות של"ח וידיעת הארץ וחשיפתן בפני קהילות שונות, בפני יחידות המשרד ומחוצה לו, בפני גופים, מוסדות וארגונים קשורים יסייעו בגיוס משאבים ובתמיכה - רעיונית, מקצועית וכלכלית - ובמינוף פרויקטים חינוכיים ומשימות חברתיות-לאומיות.

ה. העצמת ההנחיה והליווי, הפיקוח וההערכה

1. **הנחיה, ליווי, תדריך וסיוע למנהלי בתי הספר** באשכול החינוך, לרכזי טיולים, לאחראי הטיול, למורים המקצועיים ולכלל חברת בית הספר חיוני להעצמת התפוקות החינוכיות-ערכיות הגלומות בממ"ש ולהעצמת השפעתו המכרעת על

1 זה"זה-זהות, הזדהות, זיקה, השתייכות

האקלים החינוכי החיובי בבית הספר. פעולות אלה חיוניות גם להעצמת הצוות החינוכי בבית הספר, לקידום מורי של"ח ותיקים כחדשים ולהעצמתם בפעילותם השוטפת: טיפול וסיוע בפתרון בעיות בבית הספר לקראת הפעילויות בשדה, המסעות והגיוחות. תמיכת המנחים והחונכים, מערך הפיקוח המקצועי והסיוע הארגוני נדרשים לשם יציאתם של התלמידים והמורים לשדה ולשם חזרתם לביתם בבטחה בתום הפעילות.

2. במהלך השלבים הראשונים לעבודה, **המורים החדשים** יקבלו חניכה והנחיה שוטפת ממנחים וממורים ותיקים ומיומנים להעברת רוח השל"ח, התכנים, המיומנויות והכלים הנדרשים להתמודדות עם המשימות המורכבות ועם התהליכים החינוכיים המתמשכים. מומלץ לכוון את המורים החדשים להשתלב בקבוצות התמיכה בבתי הספר שבהם הם עובדים. המורים הוותיקים יסייעו בקליטה רכה של המורים החדשים וסייעו להם בפתרון בעיות וקשיים בעבודה, יעניקו טיפים ותמיכה להצלחה.

3. **חניכת בתי הספר היסודיים והעל יסודיים** על ידי מורי של"ח ומנחיהם וארגונם כאשכול יעניקו למנהלי בתי הספר, לרכזי הטוילים ולאחראי הטויל תחושת ביטחון ומסוגלות. מורי של"ח יובילו באחריות את רכזי הטוילים באשכול החינוכי, בסיוע ובתמיכה של מנהלי בתי הספר באשכול ושל הצוותים החינוכיים ובסיוע חברי הקהילה העוטפת.

4. **הנחיה לביצוע תוכנית של"ח וידיעת הארץ** בבתי הספר שבאשכול החינוכי ופיקוח על ביצוע התוכנית בראייה רשותית ובשילוב הקהילה בפעילות יסייעו למיצוי מיטבי של הפוטנציאל החינוכי ושל המשאבים הגלומים בפעילות.

5. **קיום מערך בקרה, הערכה ומשוב** מובנה של הפיקוח על הפעילות המתרחשת בבית הספר ובשדה ועל פעילות הקהילה המטיילת יסייע בבחינת התהליכים לצורך שיפורם, כמו גם בניצול מקסימלי של מכלול המשאבים ובשיפור התהליכים החינוכיים-ערכיים.

6. **תגמול בתי הספר והענקת סיוע** על התקדמות בתהליך בהתאם לעולה מן הפעילות בשטח יעודדו את התרחבות השינוי ויקדמו פעילות בקהילה.

7. **קידום מחקר להערכת** התהליכים החינוכיים להכרת הארץ ולאהבת המולדת במערכת החינוך יאפשר בניית מחוון לשיפור התהליכים להשגת מטרות החינוך ולהעצמת הקהילה.

1. תיעוד

1. **שיתוף מערכי השיעור** המתבצעים בבתי הספר ברחבי המחוז והנגשתם לאוכלוסיות שונות יאפשרו שיפור משמעותי של השיעורים המתקיימים.
2. **שיתוף תיקי היש"מ** והמסעות שפותחו ושנכתבו על פי הסדנות יאפשר לשפר את איכות הסיוור ואת העברת המסרים הערכיים, כמו גם את מכלול התהליכים החברתיים-חוויתיים המתבצעים בשדה ובפעילות הקהילה.
3. **הכנת מצבור מקיף ונגיש** של תוכניות פעולה ומפרטי גיחות, מסעות, כוכבי של"ח וממ"ש בחבלי ארץ שונים שפותחו ושנכתבו במחוז ישפר את איכות החוויה, את הפעילות ואת תהליכי השלבי ההכנה, הפעולה והעיבוד בסיכום.
4. **יצירת אפשרויות לשיתוף** של המורים לשל"ח וידיעת הארץ, של חברת בית הספר ושל הקהילה בערכות המחשה והדרכה תעשיר ותשפר את איכות ההדרכה, ההנחה, ההוראה והלימוד בכיתה ובשדה, במסגרות הפעילות השונות, ותעצים את החוויה הלימודית.
5. **שיתוף בפעילויות, ברעיונות** ובפרסומים מוצלחים יחשוף חוזקות וחולשות בקיום הפעולה ויסייע בגיוס משאבים לקיום הפעילות ולהרחבת היקפיה.
6. **מערכי השיעור**, (תיקי היש"מ) והפעילויות השונות יונגשו באמצעות מרכז נע"מ, ובאתר מינהלת הטיולים.

פרק ד':

השלבים האופרטיביים

להפעלת התוכנית

פרק ד // השלבים האופרטיביים להפעלת התוכנית

במהלך השנים הקרובות נפעל ביחד על מנת לצאת החוצה מבית הספר אל הקהילה. נפעל על מנת ליצור חיבור בין חברת בית הספר לחברה ברשות ובמדינה. נפעל להקנות לצוות השל"ח כלים, משאבים, ליווי ותמיכה לקידום הנושא ולהצלחתו. עם יצירת הקהילות במקומות השונים נצליח ביחד להעצים את חווית הלמידה וההתנסות ולהוביל לחברה פעילה, בריאה, מחוברת ושלמה יותר. לפניכם שלבי התקדמות בתהליך בחלוקה לשנים עם התייחסות מצד אחד לתוכניות, לתכנים ולפעולות ומצד שני לניצול משאבים ומיצויים.

1. החל משנת תשפ"א

- א. **גיבוש צוות של"ח והכשרתו:** מש"צים, בנות שירות, ש"ש ומורי של"ח לדרכי העבודה המשותפת.
- ב. **מיפוי, הערכות ותכנון הפעילות:** מה בית הספר מקיים, דרכי הפעולה היום ומה הוא מעוניין לעשות בעתיד. המשך הפעלת התוכניות המתקיימות בבית הספר.
- ג. **אשכולות רשתיים:** בניית מערך קשרים ושיתופי פעולה בין אשכולות רשתיים.
- ד. **מד"ע של"ח¹, קיום התנסות מבוקרת (פיילוט):** הפעלת מש"צים במספר בתי ספר נבחרים בשכבת כתות ז' והרחבה הדרגתית בכל שנה בהתאם ללקחים שנלמדו בהתנסות.

2. החל משנת תשפ"ב

- א. **ביצוע פעילויות קס"מ:** פעילויות ברמה הבית ספרית.
- ב. **שיתוף בהתנסויות:** פעילויות קס"מ המועברות בבית הספר ישותפו ברמה הארצית.
- ג. **הערכות:** לשנה הבאה להרחבת הפעילות ברמה רשותית.
- ד. **מד"ע של"ח:** הפעלת מש"צים בכתות ז' ב 50% מבתי הספר וצמיחה בכ 10% בכל שנה.
- ה. **הגדרת מספר רכזי קס"מ במחוז:** 30%-40% בכל מחוז.

1 מד"ע של"ח: מנהיגות, דעת, ערכים

3. החל משנת תשפ"ג

- א. גיבוש מערכת רשותית על ידי המנחה: להפעלת התוכנית בבתי ספר יסודיים מזינים.
- ב. קס"מ בחינוך המיוחד: הרחבת פעילות קס"מ במסגרות החינוך המיוחד.
- ג. הקמת צוות פרסום, תיעוד ויח"צ: שתהווה מרכז הפצה של קס"מ של"ח.
- ד. הגדלת מספר רכזי קס"מ בכל מחוז בכ 10% בכל שנה.

4. החל משנת תשפ"ד

- א. הרחבת הפעילות מרמת בתי הספר היסודיים ברשות לקהילות אחרות בתוכה.
- ב. גיוס משאבים מהרשות המקומית.

5. החל משנת תשפ"ה

- א. שיתוף פעולה עם גורמים חיצוניים בהפעלת הקהילות ברמה ארצית.
- ב. קיום אירועי שיא ברמה רשותית/ארצית.

לסיכום

קס"מ של"ח יעניק תחושת שייכות ויאפשר מימוש עצמי בקרב חברי הקהילה. הקהילה על סוגיה השונים תענה על צרכים מגוונים ותיצור בקרב המשתתפים תחושת מסוגלות ליצור ולהניע פעולות ותהליכים. הקהילה תהווה מסגרת עוטפת ומחזקת, מקום של בחירה, סולידריות ותמיכה. היא תספק למשתתפיה מעגל חברים קרוב ונגיש - "משפחה מורחבת" שבוחרים בה. הקהילה תסייע לפיתוח רשת קשרים בתחומים שונים שיעצימו את המשאבים ואת כלל השותפים.

הקס"מ תניע תהליכים חינוכיים בתוך חברת בית הספר ומחוצה לה. צוות השל"ח וידיעת הארץ (מורים ומש"צים כאחד) יעמוד במרכז תהליך הקמת הקהילה המטיילת והפעלתה. של"ח יהיה בקהילה ולא רק בבתי הספר! ופעילותו תושתת על מיומנויות תוכנית "דרך ארץ בדרכי ארץ". בניית הקהילות השונות תעניק תחושת משמעות לשותפים ותעודד הזדמנויות להשפיע על מקום/קבוצת אנשים/מפעל כלשהו וכדומה. החוויה תאפשר לכלל השותפים להעניק מעצמם למען האחר, לחזק תכונות אישיות, לממש ולהעצים אותן. חיבור כלל התכונות החזקות של משתתפי הקהילה והכוונתם לשם מטרה משותפת תאגם משאבים ושותפויות לחולל שינוי וכך יהיה לקהילה כח משמעותי בעזרתו היא תצליח להגשים את מטרותיה.

בעבר בני האדם היו יותר קהילתיים, יותר סולידריים והתקבצו סביב עניין משותף (מקום, זהות, תחום עניין וכו'), עם השנים הפכו חיינו להיות פחות קהילתיים, פחות יוצאים החוצה יותר מתכנסים איש איש בביתו ומנהלים את חיינו מתוכו.

עם קס"מ של"ח נחפש נקודות חיבור בין אנשים, נדגיש את המשותף ונוציא את הפעילות אל מחוץ לבית ומחוץ לבית הספר. חשוב לערב במעשה מספר רב של אנשים מתוך "חברת בית הספר" ולהיעזר ב"לקוחות" המשתייכים לחברה העוטפת את בית הספר. הקס"מ תבנה קבוצות מעורבות שנוטלות אחריות על הנעשה בבית הספר ובסביבתו

ויוצרות לעצמן זהות קהילתית. קהילות אלה יכתבו לעצמן את הסיפור שלהן (הנרטיב) דרכו תתבטא מערכת הערכים, האירועים, והסמלים המשותפים ויהפכו את החברה והסביבה למקום טוב יותר, קשוב, מקבל, נותן, מאפשר יותר....

בידינו תכנים ותוכניות לקידום קס"מ של"ח, להעצמת המיומנויות המקצועיות, לקיום תהליכי הכשרה ופיתוח מקצועי, להעשרת הידע, ליצירת חינוך ערכי לטיפוח מנהיגות מופ"ת. יש ביכולתנו להוביל את תוכנית קס"מ של"ח ולהציבה ככלי משמעותי בתהליך החינוכי השלם. יחד נפעל במסירות ובנחישות תוך הדברות מתמדת נעריך ונתקן לאורך הדרך. אין לנו ספק שאנחנו מסוגלים לעמוד במטרות וביעדים שהצבנו לעצמנו.

ביבליוגרפיה

- אביניון, איתן (עורך), מילון ספיר, הד ארצי, 1997.
- אוסטרייכר רוני, 2015. הרהורים על הקשר שבין טיולים, הכרת הארץ, ידיעת הארץ ואהבת הארץ, בתוך:
דרור יובל ואלי שייש (עורכים), הטיול ככלי חינוכי (4), סקורפיו 88, ירושלים, עמ': 37 - 42.
- אלדר עקיבא וזרטל עידית, 2004. אדוני הארץ: המתנחלים ומדינת ישראל -2004 1967, אור יהודה: כנרת,
- בן יוסף, טימי, 2001. ארבעה תחומי פעילות וחמישה דורות של מדריכים בידיעת הארץ, בתוך: כהן גרשון ואלי שיש (עורכים), הטיול ככלי חינוכי (1), גף פרסומים, משרד החינוך, עמ': 21-9.
- גולדברגר, דב, 1995. המערה המודרנית מחברה ריכוזית לקהילה דיגיטלית, תל אביב, ידיעות אחרונות - ספרי חמד.
- הררי, י"נ (2018), מחשבות על המאה ה-21, מודיעין: כנרת, זמורה-ביתן, דביר, עמ' 92.
- יאיר גד, 2006. מחוויות מפתח לנקודת מפנה: על עוצמת ההשפעה החינוכית, תל-אביב, ספריית הפועלים.
- כרמון נעומי, 1999. מדיניות השיכון של ישראל: חמישים השנים הראשונות, בתוך: ד' נחמיאס וג' מנחם (עורכים). המדיניות הציבורית בישראל, ירושלים: המכון הישראלי לדמוקרטיה, עמ': 381-436.
- לב-און אזי (עורך), קהילות מקוונות, תל-אביב, 2015.
- סדן, אלישבע, 1997. העצמה ותכנון קהילתי: תאוריה ופרקטיקה של פתרונות חברתיים אנושיים, תל-אביב, הקיבוץ המאוחד.

- סדן, אלישבע, 2009. עבודה קהילתית: שיטות לשינוי חברתי, הוצאת הקיבוץ המאוחד.
- שהרבני יעקוב, חן פורטוגלי-שובל ואורית אנגלברג-ברעם, 2015. כל מה שהיית צריך לדעת למדתי בטיוול השנתי, הטיוול ככלי חינוכי (4), סקורפיו 88, ירושלים, עמ': 9 - 16.
- שיש אלי, 2013. המסע והטיוול כחויית למידה משמעותית, הטיוול ככלי חינוכי-ערכי (2), סקורפיו 88, ירושלים, עמ': 91-113.
- שיש אלי, 2015. מטיוול שנתי למסע משמעותי, הטיוול ככלי חינוכי (4), סקורפיו 88, ירושלים, עמ': 17-35.
- Bauman, Z, 2005. Community Seeking safety in an insecure world, Cambridge: Polity Press.
- Brower, S, 2005. Community-generating neighborhood. In: B. Martens and A.G. Kuel (EDS.), Designing social innovation: planning, building, evaluation, Guttingen: Hogrefe, pp. 273-280.
- Frederik, H, 1993. Computer network and the emergence of global civil society, In L. Harasim (Ed.), Global networks: Computers and international communication, London: The MIT Press.
- Friedmann, J, 1987, Planning in the public domain. From knowledge to action, Princeton, N, J: Princeton University PRESS.
- Gans, H, 1982, The urban villagers, New-York: The Free Press.
- Jeffries, A, 1996, Modellind community work: An analytic framework for practice. In M. Weil. (Ed.), Community practice: conceptual models, NY: The Haworth press, pp. 101-125.
- McMillan, D. W & Chavis, D. M, 1986, Sense of community: A definition and theory, Journal of Community Psychology, 14(1), pp. 6-23.
- Keller, S, 2003, Community: Pursuing the dream, living the reality, Princeton: Princeton University Press.

- Rheingold, H, 1993a. A slice of life in my virtual community, In: L. Harasim (Ed.), Global networks: Computers and international communication. London: The MIT press.
- Rheingold, H, 1993b The virtual community: Homesteading on the electronic frontier. Reading, MA: Addison Wesley.
- Ross, M.G, 1955, Community organization: Theory and principles. New York: Harper&Brothers.
- Rothman, J, 1968, Three models of community organization Practice, In NATIONAL Conference of social welfare, Social work practice, New-York: Columbia.
- Rothman, J, 2007, Multi modes of intervention at the macro level, Journal of Community Practice, 15 (4), pp. 11-40.
- Thomas, d, n, 1983, The making of community work. London: George Allen & Unwin.
- Warren, R, I, 1979, A community model, In F. M Cox. J. L, Erlich, j rothman and J. E Tropman (Eds), Strategies of community organization, (third Edition), Itasca, IL: Peacock, pp. 28-36.

נספחים

"דרך נולדת איתך" יוסף בן מתתיהו

מטיול שנתי - למסע משמעותי

ד"ר אלי שיש

מבוא

החינוך להכרת הארץ באמצעות מסעות מעיקרו הוא 'שפה ישראלית ייחודית', שיח רב ממדי, עם הנוף והמורשת התרבותית של העם בארץ. בשנים האחרונות פיתחנו מודלים של מסעות כגון: 'מסע ישראל', 'מסע בשבילי מולדת', 'מסע על חומותייך', 'מסע מתקומה לעצמאות' בהם לקחו חלק אלפי תלמידים.

אגף של"ח וידיעת הארץ במסגרת הטמעת תכנית הליבה להכרת הארץ ואהבת המולדת שם לו ליעד לסייע לצוות החינוכי לקדם את התהליך לצאת ל'מסע' משמעותי עם בית הספר. 'צוות של"ח' (מורים ומש"צים כאחד) יובילו את תהליך הטמעת 'מסע משמעותי' בבית הספר.

המטרה

שינוי תפיסת 'הטיול השנתי' ל'מסע משמעותי' כתהליך המשלב את 'חברת בית הספר' בחוויה.

'מסע'

'מסע' - תהליך של למידה רב ממדית ופעילות חברתית-ערכית להכרת הארץ, המתקיימת בבית הספר ובמרחב הפתוח. הסיור הרגלי (הטיול) בשבילי הארץ הוא שיאו של 'המסע' ומאפשר חוויית התנסות מעצימה. בתהליך מעורבת 'חברת בית הספר' תוך שותפות, אחריות ומחויבות למרכיבי השלם.

1 את המאמר המלא ניתן למצוא בטיול ככלי חינוכי-ערכי (2015), גיליון מספר 4 מטיול שנתי למסע משמעותי, יובל דרור ואלי שיש עורכים, האוניברסיטה העברית, עמודים 17 - 36.

ה'מסע' ומרכיביו:

ה'מסע' מציע היקף וסדר ביצוע למגוון מרכיבי הלמידה בבית הספר, לאור שיקולים חינוכיים. מרכיבי ה'מסע' ישמשו שלד עבור כל השותפים בעיצובו. ל'מסע משמעות' חמישה שלבים:

(1) **תכנון** - לתכנון המסע שותפים 'חברת בית הספר' וחברת ההדרכה. 'מועצת המסע', הצוות החינוכי והניהולי של השכבה יעצבו יחד את התהליך השלם. התכנון המשותף יעודד מעורבות של כלל השותפים להשגת המטרות בתהליך ויכוון את כולם לשלב ההכנה המתקיים בבית הספר.

(2) **הכנה** - שלב ההכנה יעסוק בתחומי הידע, הפעילות החברתית, הארגון והבטיחות. המורים לתחומי הדעת והמחנכים של שכבת הגיל, ינחו את תלמידיהם באיתור חומר וידע רלוונטי ללימוד המושגים המרכזיים שסייעו להבנת התופעות וההתרחשויות בהכרת הארץ. לתלמידים יחולקו התפקידים, אם בבחירה או בשיבוצם למשימות, כך שלכל תלמיד תפקיד לאורך ה'מסע'.

(3) **המפגש** (הטיול) - המפגש בשטח וההתבוננות בנוף ימחישו הלכה למעשה את התופעות וההתרחשויות. המפגש הבלתי אמצעי עם ה'סיפור' באתר, עם הקבוצה ועם העצמי והתכנים שנלמדו בכיתה יבואו לידי ביטוי במפגש. הם משתקפים ברובדי הנוף ומאפשרים למידה חווייתית-יישומית של מקצועות שונים. המפגש החברתי יעצים את החוויה ויאפשר למשתתפים גילוי עצמי וצמיחה אישית במהלך העיבוד במעגל של"ח (שיעור לחיים) בשדה.

(4) **עיבוד וסיכום** - עיבוד החוויה יאפשר פרשנות אישית של כל משתתף לתופעות וההתרחשויות אותן חווה בתהליך עד כה. שיחזור החוויה והסיכום בבית הספר עם התלמידים על ידי הצוות החינוכי ובעלי התפקידים יוביל לעיצוב תודעה חדשה - שינוי אשר יכוון לנקיטת יוזמה **לעשייה**.

(5) **מעשה** - המעשה הינו **ביטוי התנהגותי** לתובנות האישיות של כל פרט מבין המשתתפים. בשלב זה הופך הפרט את הצהרותיו ודעותיו למעשה אשר מציב את האחריות האישית אותה נטל על עצמו עם סיום התהליך בתרומה בבית הספר בקהילה ובחברה.

כדי ללמוד מההצלחות נקיים עם בית הספר **משוב והערכה** לאורך התהליך.

א. יתרונות 'מסע משמעותי'

בתהליך היציאה ל'מסע משמעותי' תועצם המעורבות של כלל המשתתפים, הנעה לקבלת אחריות ותרומה, שינוי באווירת חדר המורים, באווירה החברתית בבית הספר וכן פרק יישומי למידה משמעותית. התהליך השלם מזמן אפשרויות מגוונות לשילוב מסכת הערכים והחזון החינוכי של בית הספר, אלה ישתקפו בבהירותם במהלך 'המסע'. התהליך יצור שלם חינוכי מובנה המדגיש את חיוניות 'המסע' והחינוך לערכים באווירה ובאקלים של בית הספר. 'מסע משמעותי' מעניק מגוון כלים בידי הצוות החינוכי להעצמת למידה משמעותית (חוייתית אותנטית-רלוונטית) לעולמו של התלמיד.

גישה 'המכבדת' את כל השותפים בתהליך החינוכי, מעצבת תפיסת עולם המעמידה את התלמיד במרכז ומסייעת לחיזוק הכרת הארץ ואהבת המולדת ולמיצוי יכולותיו ולמימוש עצמי.

**"מסע מוצלח לא מסתיים לעולם - הקילומטרים כן
אך הזמן נשאר חקוק בתוכך - הופך לחלק ממך
בסוף המסע אינני מרגיש מנצח, אלא יותר אסיר תודה
כאילו שהדרך עברה בתוכי, ולא אני בתוכה"**
אברהם חלפי

נספח 2 // תקציר מתוך: הטיול השנתי כחלק מתהליך חינוכי-ערכי¹

אריה ברנע²

בעשורים האחרונים התקרבו המונחים "חינוך" ו"השכלה" זה לזה עד לבלי הכר. בתחילה באה לידי ביטוי הקירבה ביניהם באמצעות המושג האנגלי רב-הפנים Education (שמקורו לטינו). חינוך הוא תהליך הנמשך שנים, שבמסגרתו משתדל אדם מבוגר להשפיע השפעה מעמיקה וארוכת טווח על אישיותם וערכיהם של צעירים ממנו, בעיקר של ילדים ונערים, תוך שמירה על התפתחות אישית ייחודית של כל אחד מהם ועל רמה סבירה של חשיבה ביקורתית. אנו מחנכים לערכים, מקנים כישורי חיים ומסייעים בידחינוך לפתח אישיות שתתמוך בשני מישורים אלה.

באלו ערכים מדובר?

אני מציע להבין את ציפיותיה של המדינה ממערכת החינוך שלה בדרך זו שכל מגזר חינוכי בישראל אמור לחנך את תלמידיו להפנמה של מורשת קהילתם, לכיבוד חוקי המדינה ולערכים האנושיים, ובראשם ערכי חיי האדם וכבודו, אשר משתקף גם במשטר הדמוקרטי.

בין כתלי בית-הספר מתקדמים התלמידים לעבר מטרות אלה באמצעות המתרחש בשיעור, בהפסקה ובפעילות החברתית, תוכן תחומי הדעת וכן אישיותם והתנהגותם של המורים ומערכת-היחסים שהם רוקמים עם תלמידיהם, הם הדרך העיקרית המחוללת את החינוך.

אולם אי-אפשר להשיג את מטרותינו במידה הדרושה אך ורק בין הקירות ובין הגדרות. ברור לנו שהטיול השנתי (כפעולות חוץ בית ספריות אחרות) עשוי להיות אמצעי אנושי וחינוכי מתאים להשגת מטרותינו. הטיול עשוי לתת מענה גם לסקרנותם של התלמידים בהקשר גיאוגרפי וסוציולוגי, לצרכיהם החברתיים החורגים משגרת בית-הספר, וכן לרצונם לבטא בעיני עצמם וחבריהם את התפתחותם ואת התבגרותם. הטיול השנתי הוא מסורת ארץ ישראלית וישראלית. הוא נולד כאשר מערכת החינוך של היישוב ראתה לעצמה כמטרה מרכזית את חידוש הקשר בין צעירי העם היהודי השב לציון לבין ארצם, ארץ שבעבור דורות קודמים הייתה מושג רחני בלבד.

1 את המאמר המלא ניתן למצוא: הטיול ככלי חינוכי-ערכי (2013), בגיליון מספר 6, יובל דרוך ואלו שיש עורכים, אוניברסיטת תל אביב, עמודים 47 - 56.

2. הכותב הוא מנהל קריית החינוך על שם בן-גוריון בעמק חפר ויושב ראש עמותת עמק - המרכז הישראלי לתמיכה נפשית וחברתית בניצולי השואה ובדור השני

בדברנו על יהדות כוונתנו לתרבותו הלאומית של העם היהודי. ביהדות קיימים ערכי מפתח אשר מקובלים גם כיום כמעט על כל יהודי ויהודי, בהבדל אחד בין דתיים לבין אחרים: רק הראשונים רואים בערכים אלה את עבודת השם. אותם ערכים מהווים כיום את הזהות המשותפת ואת התרבות היהודית העכשווית:

1. קיומו הפיזי של העם היהודי (בניגוד לשואה)
2. קיומו התרבותי של העם היהודי (בניגוד להתבוללות ולמחיקת הזהות)
3. רווחת העם היהודי (בניגוד לסבל ורדיפות כפי שסבלו יהודים לאורך דורות)
4. אחדות העם היהודי (בניגוד לפילוג ולשנאת אחים)
5. כבודו הלאומי של העם היהודי (בניגוד להשפלתו בגויים)
6. לימוד התנ"ך ושאר המקורות היהודיים הטקסטואליים הבסיסיים
7. לימוד השפה העברית
8. ביטוי הזיקה לארץ-ישראל
9. קיום השבת כיום המנוחה מיום העבודה
10. קיומם של חלק מהחגים והמועדים המסורתיים

הטיול השנתי קשור במידה כלשהי לכל אחד מערכים אלה:

1. האתרים הקשורים בשואה מתייחסים לקיומו הפיזי של העם.
2. סיפורם של העם והארץ, הקשור לשמירה על הזהות היהודית לאורך הדורות, נוגע להמשכיות התרבות הלאומית.
3. תקופות הסבל והשגשוג של העם והארץ קשורות לשאיפה לרווחתו של העם.
4. המכנה המשותף בין היהודים לדורותיהם, המשתקף בחלק מסיפורם של העם הארץ, קשור לאחדות הלאומית.
5. רעיון כבודו הלאומי של העם היהודי משתקף בתולדות העם והארץ גם הוא.
6. ארץ-ישראל היא זירת ההתרחשות העיקרית של סיפורי התנ"ך ומקום היכתבם של המשנה והתלמוד הירושלמי, ואתריה משקפים זאת.
7. שמותיהם העתיקים והחדשים של היישובים בארץ, בעברית ובערבית, קשורים להתפתחות השפה.
8. אין כטיול המבטא את הזיקה לארץ-ישראל.
9. בדרך כלל משתדלים גם בתי ספר ממלכתיים-כלליים שלא לטייל בשבת, בוודאי לא טיול רכוב.
10. כך גם לגבי החגים והמועדים המהווים שבתון; לעומת זאת במועדים אחרים, שמנקודת ראות מסורתית ניתן ללכת ולנסוע בהם, ראויים לאזכור ולשילוב בתכנית הטיול.

הציונות היא ההשקפה הדוגלת בריבונותו של העם היהודי בארץ-ישראל ובחובת המחזיק בה להשתתף אישית במפעל ריבוני זה.

מנקודת ראותו של כלל העם היהודי ובהתאם לערכים היהודיים שמנינו, ניתן לראות בציונות כלי-שרת ראשון במעלה לטובת הקיום הלאומי: מדינת ישראל ועוצמתה תורמים תרומה רבה להישרדותו של העם היהודי היושב בציון ולהישרדות העם היהודי בכל מקום ומקום. כיום אנו יכולים להגן על עצמנו בביתנו באמצעות צה"ל, להגן על יהודים במקומות אחרים בעזרת כוחות הביטחון בכלל ולהשתמש במעמדנו המדיני כדי לפתור סכסוכים עם שאר אומות-העולם.

ציונים רבים משלבים בהשקפתם את שתי נקודות-המבט: הציונות כערך והציונות כמכשיר.

הטיול עשוי לתרום לחיזוק ההשקפה הראשונה, דהיינו: ההזדהות עם עצם קיומה של המדינה והגאווה בהישגיה הנראים לעין, מהתיישבות ועד תעשייה ומדע.

החיבור לממד הביטחוני ולייצוג החזותי של התרבות היהודית, שאותם תיארנו למעלה, מאפשרים לנו לבסס גם את נקודת המבט האינסטרומנטלית: הציונות היא כלי-עזר מרכזי לטובת הקיום היהודי לסוגיו. ועוד בהקשר הציוני: הטיול מהווה גם פעולה מובהקת במסגרת הכנתם של התלמידים לשירות הצבאי. הוא מפגיש אותם עם חבלי ארץ שבהם רובם לא ביקרו לפני-כן, שבהם שוכנות יחידות של צה"ל. הם פוגשים גם את ההיסטוריה הביטחונית של המדינה, הם מתמודדים עם קשיים גופניים אשר בדיעבד מהווים הכנה חלקית לקשיי השירות הצבאי.

המימד האנושי-חברתי של הטיול עשוי להפגיש את התלמידים עם עולים ותיקים וחדשים מכל קצות תבל, תפארת הגשמתו של המפעל הציוני.

ההומניזם הוא ההשקפה המוסרית הדוגלת בטובת האדם, במובן זה שהיא מעמידה ערך מוסרי מול כל צורך אנושי בסיסי של הזולת: ערך חיי האדם, ערך כבוד האדם ועוד. המפגש בין האוכלוסיות, העשוי להתקיים במהלך הטיול, יכול להיות בעל תרומה ממשית ליחס הכבוד לאדם. הדבר תלוי בשילובם של מפגשים כאלה בטיולים, בשיחות יזומות ופעילות עם מגזרי אוכלוסייה שונים ובהתנדבות בקהילה שניתן לקיימה גם במקומות רחוקים מבית-הספר.

ערך חינוכי מובהק נודע לטיול בקשר **לפיתוח האישיות**, הן למען הערכים והן למען ההצלחה האישית בעתיד. זאת - בעיקר על רקע העובדה שהמטיילים הצעירים חייבים להתמודד עם קשיים בלתי-שגרתיים. המטיילים החווים קשיים אלה מתמודדים תחילה עם עצמם: עם עייפותם ושאר מגבלותיהם הגופניות, ועם התחושה שכל מאמץ נוסף

מאפשר להם להתגבר על מכשול ולהתקרב אל היעד. זהו דימוי המתרגל אותם לקראת מערכות חייהם בעתיד.

הוראות הביטחון והבטיחות בקשר לטיולים הן קפדניות, ויש בכך מסר הקשור ל**סיכון מחושב** אשר מלווה את חיי האדם בכלל ואת חייה של מדינת ישראל בפרט.

המטיילים מתנסים בתחום העזרה לזולת הרבה מעבר למתרחש ביומיום בבית-הספר: הם משאילים ציוד לחבריהם, מכבדים אותם במזון, סוחבים בשבילים מיכלי מים שונים, מושכים או דוחפים את המתקשים ללכת ולטפס ומרגיעים את החרדים מפני סכנות קלות. זהו הרגל מצוין, ובמהלך הטיול עצמו יש לו יתרון נוסף: תלמידים שאינם בולטים בלמידה העיונית זוכים להערכה משום שתמכו בחלש מהם, ואפילו הושיטו יד לאחד המורים. יש בכך חיזוק חיובי לתחושת הכבוד העצמי שלהם, וגם מסר כללי בדבר מגוון הכישורים שבזכותם ראוי האדם להערכה.

להבדיל מהמתרחש בחיי היומיום, שבהם לומדים התלמידים בחדר כיתה ממוזג וממהרים ללכת ממנו אל המזנון כשמתחילה ההפסקה, העמידה בכל משימות הטיול טעונה **משמעת עצמית** גופנית ונפשית רבה יותר. בעבור רבים מהתלמידים נחוצה היערכות נפשית וארגונית מיוחדת, בעיקר בגילים הנמוכים יותר, ללינת הלילה הכרוכה בנסיבות שונות לחלוטין מאלו שלהם הורגלו.

האווירה הבלתי-רשמית, השוררת בטיול, מאפשרת לתלמידים **להכיר את עמיתיהם ואת מוריהם** מזוויות חדשות, לשמוע מגוון של סיפורים אישיים ולחוש שקנו לעצמם חברים חדשים. שוני גדול זה בין אווירת הטיול לבין היומיום, הוא ההסבר לכך שטיולים ברחבי הארץ שמורים בזיכרונם של תלמידים ובוגרים לאורך שנים רבות. יש בכך הבלטה של המרכיב העיקרי במסגרת התהליך החינוכי בכל אתר ואתר: אישיות המנחה והקשר החם שהוא יוצר עם חניכו. נוסף לכך, מורים טובים יכולים להעשיר את התלמידים גם מעבר להסבר הנשמע מפי המדריכים. אין פעולה הדומה לטיול מבחינת השפעתה החיובית על **גיבוש הכיתה**: על ההיכרות האינטימית, על התחושה ש"אחד בשבילם כולם, כולם בשביל אחד".

גם הנגשתם של הטיולים **לתלמידים נכים**, כפי שהדגיש זאת בחוזריו משרד החינוך בשנים האחרונות, היא עניין מוסרי מבחינת היחס לתלמידים אלה, ואירוע חינוכי שלו עדים שאר התלמידים.

הטיול מהווה הסתגלות טובה להיכרות עם **הסביבה הטבעית**: חיזוק הזיקה לארץ-ישראל, יחס של כבוד לתבונת כפיים בכלל ולעבודת אדמה בפרט, הערכה להתיישבות העובדת, הנאה מיפי הטבע, חיזוק החמלה כלפי בעלי החיים (שבכוחה להשפיע על יחס לבני

האדם), וכן חיזוק המודעות הסביבתית: החתירה למים ואוויר נקיים, לשמירה ארוכת טווח על קיומם של כדור-הארץ והמין האנושי.

הטיול הוא כר פורה לגילוי **מנהיגות** בתנאי שטח, באמצעות עידוד להוסיף ולצעוד או להתארגן במועד לפעילות הבאה ובדרך של קריאה לחברים לעזור זה לזה ולהישמע להוראות המורים והמדריכים. מנהיגות חיובית זו עשויה להתבטא מאוחר יותר גם בין כתלי בית-הספר. על רקע ייחודו של הטיול ניצב גם **מנהל בית-הספר** בפני אתגר מנהיגותי.

לסיכום: לטיולים בחיק-הטבע ובמקומות יישוב אני מייחס ערך חינוכי משמעותי. יחד עם זאת חשוב לשים לב לכך שהחינוך לערכים, ושאר מרכיבי החינוך כפי שתיארנו למעלה, משתקפים בכל מעשה ובכל מחדל. עיקר-העיקרים בחינוך, לפני 2,000 שנה ובעוד 2,000, נותר הצירוף בין אישיותנו והתנהגותנו כמחנכים לבין מערכת-היחסים שאנו יוצרים עם הילדים. זהו החיבור החשמלי שדרכו עשויים כל המסרים החשובים להגיע ליעדם ולקבוע את עתידנו.

ד"ר אלי שיש

א. מבוא

ייחודיות תרומתם של המסע והטיול לעיצוב 'תרבות הישראליות' לאורך ההיסטוריה הציונית ובמדינת ישראל משתקפת בעבודות ובמחקרים הרבים שנעשו עליהם. המסע הזה לבש צורה ופשט, נשא מהות והחליפה באחרת. פעם שימש כמבחן לגוף ופעם כמבחן לפטריוטיות, פעם ללמידת הטבע ופעם להעמקת הזיקה וההזדהות, פעם כפעולת היכרות עם סיפורו של העם בארץ ולעיתים כפעולת פנאי והפגה. אולם המטרות שעמדו ביסוד המסעות, הסיורים והטיולים לאורך כל התקופות היו העמקת תחושת השייכות, הגברת הנכונות והמוכנות של הנוער לקחת חלק באחריות למדינת ישראל ומחויבות לחברה המתגבשת בתוכה. כדי לעמוד על משמעות תרומתם הייחודית היום של המסע והטיול להעצמת התהליכים החינוכיים המתרחשים בבית הספר, נבחנו את היבטיו ממספר נקודות מבט והתייחסות:

ב. פעילות 'שוברת שגרה' מזמנת חוויית התנסות משמעותית

פעילויות המתקיימות מחוץ לבית הספר ומוציאות את התלמידים מהשגרה נרשמות בזיכרון התלמידים המשתתפים בהן כחוויית ייחודית. על פי הגדרות החוקרים, 'למידה מתוך התנסות בחוויה משמעותית', היא ידע פעיל ומקושר הנוצר בסיטואציה חברתית ומהווה בסיס להמשך למידה. "חוויה משמעותית היא: עיסוק ממוקד ביצירה שיש בה מעורבות עמוקה בתוכן, כאשר יש ומתהווה בתוכנו רעיון חדש, ואנו מעצבים ומפתחים אותו בעת שהעולם סביבנו נעלם, ואין לנו יותר אלא ברעיון עצמו. אמת ואוטנטיות מפעפעות בנו, ואנו חשים שנוכל להמשיך כך לעד. חוויה זו של משמעות יכולה להיווצר גם בסיטואציה חברתית - כאשר שיח או חשיבה משותפת עם אחרים נוגעים בעומק אישיותנו ומתחברים למוקד של משמעות המשותף לכולם" (פרנפס ווינשטוק, 2012, עמ' 21)² לפיכך, למידה משמעותית היא ידע פעיל: "ידע שנלמד בצורה פעילה ומפתחת חשיבה הופך מידע סביל ולא מקושר לידע פעיל ומקושר

1 את המאמר המלא ניתן למצוא: הטיול ככלי חינוכי-ערכי (2013), גיליון מספר 2, פרו' יובל דרוז' וד"ר אלי שיש עורכים, אוניברסיטת תל אביב, עמודים, 91 - 113.
2 פרנפס, א' ווינשטוק מ' (2012). משמעות בחינוך, בימתדיון גיליון 49, מכון מופ"ת, עמ' 21 - 26.

המהווה בסיס להמשך למידה משמעותית. ידע שנלמד באופן זה יישמר בצורה טובה יותר לאורך זמן ויהפוך לשימושי בהקשרים רבים, גם מעבר להקשר שבו נלמד" (שם, עמ' 5). הלמידה מועצמת במיוחד כתוצאה מהתנסות בחוויות, אלה משפיעות באופן משמעותי על התלמידים ואף עשויות להביא לכדי שינוי במסלול חייהם. הלמידה האנושית היא תגובה הדרגתית לצבירת הידע מתוך התהליך שמזמנת הסביבה, על פי שלבים, כך שהלומד יכול לעבור בהדרגה מהקונקרטי למופשט (Carrol, 1963)³. הדגם המצטבר הינו חשוב לשילובן של חוויות משמעותיות קצרות טווח המתקיימות בפעילויות מחוץ לבית הספר. שינוי בקרב התלמידים המשתתפים בחוויה יכול להיווצר רק כאשר זו מותירה רושם עז ועוררות פסיכולוגית חזקה בקרב המשתתפים. אנשים מיטיבים ללמוד כאשר הדברים שהם לומדים הם מבחינה אישית משמעותיים בעבורם. מכיוון ש'החיפוש אחר משמעות טבוע באדם' הלומדים מתרכזים בעיקר במטלות הלמידה שהן משמעותיות בעבורם מבחינה אישית. ההתנסויות מחוץ לבית הספר הן בעלות משמעות רבה יותר. אם כן, למידה אפקטיבית מתרחשת כאשר הלומדים חשים שהם ניצבים בפני אתגר לעמול לקראת מטרות גבוהות במידה הולמת כך, שהלומדים מציבים לעצמם מטרות מאתגרות ועם זאת הן בנות-השגה לדעתם. היות והלמידה היא חברתית, חלק גדול מן הלמידה מתרחש באמצעות פעילות גומלין חברתית, ולכן נדרשות הזדמנויות לפעילות גומלין חברתית, טיולים וספורים מעצימים הידודיות חברתית. אם כך, חייבים להתחיל במיומנויות חברתיות בסיסיות כדי להגיע להישגים בלימודים. כשתלמיד לומד מ'הסביבה', ההתייחסות היא גם לתמיכה החברתית וגם ל'תוכן' של הסביבה. ליצירת חוויית מפתח שטיולים ופעילויות לא שיגרתיות מזמנים נדרשים שלושה מנגנונים - קוגניטיבי, רגשי וגילוי עצמי. חריגה מן היומיום משפיעה לא רק בזכות היותה כיף או שינוי אווירה. השפעתה העיקרית מתרחשת מפני שבמהלכה נשברת מסכת הניכור שחוצצת בין המשתתפים לאני שלהם, ובזכות חשיפתם של תכונות וכישורים שהמשתתפים לא ידעו שיש בהם (יאיר, 2006, עמ' 112)⁴.

3 Carrol, J.B. (1963). A model of school learning, Teachers College Record, 64' pp. 723 - 733.

4 יאיר, ג' (2006). מחוויות מפתח לנקודות מפנה: על עוצמת השפעה החינוכית. תל אביב, ספריית הפועלים.

ג. המנגנון הפנימי של חוויית התנסות משמעותית

חווייה משמעותית מצליחה להעביר בתמציתיות את המסר למשתתף. האתגר מזמין בחירה ומעורר את היחיד לקחת חלק בחווייה וליטול את 'גורלו' בידיו ולהחליט מה לעשות עם החווייה הזו (יאיר, 2006). עוד משפיעים על הבחירה להשתתפות בפעילויות גם אהבת הנושא, אותנטיות החווייה והמפגש הבלתי אמצעי בסיטואציה. דמותו של המורה חשובה מאוד לעיצוב המצב בפעילות שהופכת אצל המשתתף לחווייה משמעותית. הפעילות היא בעצם הקרקע שעליה ינבטו הנוטלים בה חלק, בהשפעתן של החוויות הללו. כשהפעילות אינה נכפית מבחוץ על המשתתפים והיא מחייבת שיתוף פעיל ושיתוף פעולה בין המשתתפים, היא מפתה אותם להצטרף ולהתעצם באמצעותה.

ההיבט הקוגניטיבי: רכישת ידע היא אחת מהמטרות היסודיות של כל פעילות חינוכית. גירוי שכלי מעורר פליאה, סקרנות והשתאות ורצון חזק לידע. הסקרנות היא הנעה פנימית. מתוך החווייה מצליח המשתתף להפנים את הידע ולדעת לשלוף אותו כדי להשתמש בו לכשיזדקק לו.

ההיבט הרגשי: הרגש הוא חלק מהותי בכל תהליך חינוכי. העוררות הרגשית היא תנאי מפתח לחוויית התנסות משמעותית. כשהפעולה משפיעה רגשית על המשתתפים, היא מניעה אותם למידיה שבה הם מתענגים במהלך הפעילות. תחרותיות בונה שיאים בפעילות היא מעוררת התרגשות ומעודדת למידה. התנסויות כאלה בנויות נדבך על גבי נדבך ומפתחות תובנות חדשות במשתתפים שחשו שיאים של רגש המעורב בתהליך הלמידה. רק כאשר החווייה תשפיע על המשתתפים רגשית, היא תהיה משמעותית עבורם.

ההיבט הפיזי: האתגר הפיזי מהווה מעין מבחן אופי ומדד לאיכות והיכולות הפיזיות של המשתתף בחווייה. תחושה של סיפוק הנובעת מהיוקרה המוענקת למשתתף בעקבות העמידה באתגר הפיזי.

הגילוי העצמי: ידיעה והכרה של האני נתפסות כיכולות הסתגלותיות של הפרט שבאמצעותן הוא מבין את עצמו. הכרה עצמית מקרבת את הפרט אל יכולותיו האמיתיות בעקבות העמידה בהיבטים הפיזיים-קוגניטיביים-רגשיים. ככל שהפעילות תעורר מנגנונים פסיכולוגיים, היא תשפיע בעוצמה רבה יותר על המשתתפים.

ד. חוויית התנסות משמעותית הנוצרת מלמידה פעילה בכיתה ובשדה

התהליכים המשלבים למידה פעילה בכיתה ובשדה עשויים ליצור כר פעולה ייחודי ל'למידה מחוויית התנסות משמעותית' בקרב המשתתפים. המאמץ האמיתי נעוץ אפוא ביכולת להיות אותנטיים ורלוונטיים עבור התלמידים כדי לטעת בהם: מודעות עצמית מתוך גילוי העצמי, שיובילום לביטחון עצמי ולעצמאות (אוטונומיה אישית) בסביבה החברתית. אלה יגבירו את הנכונות, הרצון והמוכנות להצליח יותר. המאמץ להגשמת 'החלום האישי' ולמיצוי מלוא היכולת למימוש עצמי של הפרט כאזרח מעורב ואחראי, פעיל ותורם, יכול להיווצר רק מסכום מכפלת ההיבטים היוצרים אדם שלם: ההיבט הרגשי - ההשפעות והאופן בו מבטא האדם את תחושותיו בהתנהגותו, בפרשנויותיו בהקשר ל'משמעותי' עבורו ובהבנת רגשות האחר ודרך התגובה להם, מתוך החוויה הסובייקטיבית שלו. ההיבט הקוגניטיבי - לשמוע, ללמוד-ללמוד לשם הרחבת הידע ויכולות החשיבה והניתוח. הגילוי העצמי וההיבט הפיזי - גילוי יכולת התמודדות הידע, הרגש ועם אתגרים ומאמצים גופניים ועמידה מוצלחת באתגרים שהם מציבים.

כדי שחוויית התנסות משמעותית תהפוך לאירוע שיהיה עבור המשתתפים בו 'שיעור לחיים', תוצאתו חייבת להיות סכום מכפלת ההיבטים שהובאו לעיל. אם אחד מהם (הרגשי, הקוגניטיבי, הגילוי העצמי והפיזי) לא יבוא לידי ביטוי בפעילות (ערכו יהיה אפס). ההיבטים מרכיבים שלם שכפולותיו יוצרות את עוצמת החוויה שבלמידה, ותוצאותיה ההופכות את הלמידה למשמעותית נובעות רק מתוך השילוב המאוזן ביניהם.

סמלים וטקסים מבטיחים כי לכל בחירה יש משמעות ברמה החברתית ו/או הפרטית. ההשתתפות בצוות המוביל היא **וולונטרית** ורק אם תהיה לחברי הצוות המוביל תחושה אמיתית של מעורבות ושותפות בכל שלבי התהליך פעילות הקהילה, הם לא יינטשו אותו.

ה. להרכיב את החלקים עם פעילות השל"ח

ישנה חשיבות רבה בהכנת 'אמנת פעילות משותפת' בית ספרית וקהילתית. כזו שתציג את ההגדרות לסמכויות, לזכויות, ולחובות של כל השותפים (הנהלה, מורים, תלמידים והורים). פעילות המכוננת להרחבת המעגלים המסייעים והמשפיעים, המעורבים והמתחייבים, תוך יצירת מערך תמיכה ותגמול, לכל השותפים בתהליך. **הבחינה העצמית**, תוך בניית הזהות והמחויבות לשימורה, מעצימה את הסיכוי

לצמיחה מוסרית וערכית (ניסן, 1999)⁵. החינוך לערכים ועיצוב הזהות האישית והזהדהות הקולקטיבית הם חלק אינטגרלי ממהות הפעילויות, המתקיימות בבית הספר ובקהילה לקראת היציאה לטיול, ומההתרחשויות המתקיימות בטיול עצמו. אלה מהווים מרחב התנסות ייחודי לחיבור שבין שני המישורים בתהליך שבין הכרת הארץ לאהבת מולדת: עיצוב הזהות האישית והלאומית והעמקת הזיקה למורשת התרבותית.

1. דגם טקסונומי - ל'שיעור לחיים'

פעילויות המשלבות למידה בכיתה והתנסות חווייתית בשדה במרחבי הנוף הפתוח כשלם אינטגרלי, (תלכיד-מגובש) עשויות להפיק חוויות למידה בעלות ערך. חוויות כאלה מזמנות חיבור בין התלמיד לבין הפריטים שאותם הוא פוגש בדרך התבוננות ייחודית - תפיסת מכלול הנופאדם⁶. הבנה בהירה וברורה של 'הסביבה', התופעות, ההתרחשויות והאתרים מביאה להתרגשות ולתחושת סיפוק ואושר (לעתים נחוות רק חלק מהתחושות). בעקבות ההתנסות החווייתית מתרחשת לפתע הבנה עמוקה, סוג של הארה.

מניחות חוויות התנסות משמעותיות וממחקרים עולה דגם טקסונומי⁷ המתאר את התהליך שמאפשר חוויית התנסות העשויה להעניק לחווה 'שיעור לחיים'. דגם 'שיעור לחיים' מורכב מחמישה שלבים מרכזיים הקשורים זה בזה ונבנים בהדרגה שלב על גבי שלב.

1. **נכונות** - התנאים המעוררים רצון להשתתפות. צורך חיוני מניע לרצון פנימי לקחת חלק ב... עידוד חיצוני (משפחה, חברים). נכונות של המשתתף לקחת חלק בפעילות מעבירה אותו לרמת מעורבות מסיימת.
2. **מוכונות** - תנאים הקשורים בהכנת המשתתפים לקראת היציאה. משמעות ורלוונטיות לחיי המשתתפים וליכולותיהם בהיבטים הקוגניטיביים, הרגשיים והפיזיים.

5 ניסן, מ' (1999). ביטויים של רלטיביזם ואינדיבידואליזם בשיפוט מוסרי, בתוך ערכים וחינוך לערכים סוגיות בהשתלמויות מורים, חוברת ח', ירושלים. עמ' 16 - 32.

6 ובן יוסף ט' (2010), ארץ ישראל כמכלול נופאדם, עמ' 41-55. להרחבה ראה: בן יוסף ושיש (2006), עמ' 114-136

7 המושג טקסונומיה - פירושו מערכת צורנית המסודרת בסדר מדרגי בעל משמעות, כך שהשגת מטרה בשלב גבוה מותנית בהשגת מטרות קודמות לה (מתוך ויקיפדיה).

3. **מפגש** - האינטראקציה של האדם עם המקום. ההידודיות המתרחשת בין עולמם הפנימי-נפשי של המשתתפים, לבין התופעה, ההתרחשות, האתר או סיפור שעמם הוא נפגש.
4. **עיבוד** - שיח שמארגן מחדש את כל הנתונים שנלמדו ונחוו. זיכרון לזמן רב ביותר.
5. **שינוי** - היווצרותו של דבר חדש בעולמו הפנימי של האדם: תובנה חדשה, הבנה אחרת, הסתכלות חדשה, יצירה חדשה, גילוי וכדומה.

ז. 'שיעור לחיים'

'שיעור לחיים' הוא תולדה של חוויית התנסות משמעותית של המשתתפים ביצירה משותפת, כזו ששולחת אותם לתור אחר מהות זהותם ותודעתם העצמית ותמורותיה, שבסופה הם יחוו מסוגלות אחרת ומקצועיות גבוהה יותר, שינוי תודעתי והתנהגותי. השפעתן של הפעילויות לאורך החוויה נוגעת במקום 'עמוק' בזהות המשתתפים, מאפשרת גילוי עצמי ואימוץ דימוי עצמי חיובי מתוך המודעות החדשה ליכולות.

'שיעור לחיים' הוא אפוא תובנה חדשה שהתגבשה באדם מחוויית 'מפגש' משמעותי אשר יצר אינטראקציה בין העולם הפנימי לבין האירוע שהתרחש, עובד בתוכו וחולל הבנה אחרת של משהו בחיים. כלומר, זוהי חוויית 'מפגש' שמחוללת התמרה (מטמורפוזת) בחווה.

["המסע לירושלים -
נעלה לירושלים"](#)

המסעות לירושלים

התוכנית "נעלה לירושלים"

תכנית מובנית ללימוד, להכרה ולסיורים במסלולים שונים בירושלים. כל תלמיד ותלמידה בכל אחד משלבי החינוך יעלו לסייר בירושלים.

שכבה מטיילת: ה' או ו', ז' או ט', י' או י"א.

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בחלק מעלות ההיסעים באמצעות ועדת טיולים מחוזית.

מסע "על חומותיך"

תכנית חינוכית ערכית לגיבוש הזהות הישראלית בקרב תלמידי כיתות י'. מסע משמעותי בדרך אל העיר המשלב לינה (ביום הראשון) בשדה ובאכסניות וסיורים בעיר ירושלים ובאתריה. שיאו של התהליך החינוכי בטקס מרשים בו יחולקו תעודות זהות למשתתפים.

שכבה מטיילת: י'

ימים: 4 ימים (במקום הטיול השנתי)

סיוע: השתתפות בחלק מעלות המסע במסגרת תשלומי הורים מאושרים.

מסע "בשבילי ירושלים" לכתות ז-יב

המסע 'בשבילי ירושלים' מתקיים במהלך החודשים סיון אייר בהובלת מורי של"ח וידיעת הארץ, בתנאי שדה ששיאו בצעדות בירושלים. תינתן עדיפות לסיים את המסעות בעצרת נוער ממלכתית בברכת הסולטאן ביום ירושלים.

שכבה מטיילת: ז-יב'

ימים: 3-4 ימים (במקום הטיול השנתי)

סיוע: השתתפות בחלק מעלות היסעים

נעלה לירושלים' - הכנס הארצי לנוער לציון איחוד ירושלים

השתתפות ביה"ס בפעילות הינה חובה.

כנס ארצי לנוער בירושלים, לציון איחוד העיר מתקיים בכ"ז באייר ערב יום ירושלים. תלמידי השל"ח לומדים, מסיירים ומבקרים באתרים ברחבי העיר ירושלים (השתתפות של"ח הינה חובה). סיומו של היום בעצרת נוער מרכזית בהשתתפות שר החינוך ומנכ"ל משרד החינוך.

שכבה מטיילת: ז'-י'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בחלק מעלות ההיסעים

המסעות הפעילויות והסיוע יאושר לבתי הספר בהתאם לתכנית ובכפוף להקצאות משרד החינוך באמצעות ועדת הטיולים המחוזית.

מסעות מעצבי זהות

תכנית חינוכית ערכית לגיבוש הזהות הישראלית, יהודית, ציונית והומניסטית ולהעצמת חווית המסע המשמעותי, מסעות אלה יהוו את הטיול השנתי בשנה"ל. תמיכה וסיוע לבית הספר ושיבוצו למסעות תתבצע עפ"י הקריטריונים, באחריות הממונה על השל"ח במחוז. (ניתן להרחיב בקישור הבא "[מסעות מעצבי זהות](#)" עמ' 15).

"בשבילי המקורות" - מסע בעקבות התנ"ך

מסע בעקבות סיפורי התנ"ך במקום התרחשות האירועים תוך התייחסות למרחב. התלמידים יחוו באופן בלתי אמצעי את הסיפור התנ"כי דרך עיון בפרקים שונים, בדמויות ובהווי החיים של התקופה.

שכבה מטיילת: ח'-ט'

ימים: 3 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות המסע

מסע "מגלים את הארץ" - חפירות ארכיאולוגיות

מסע המשלב חפירות ארכיאולוגיות להעצמת חוויה של מסע משמעותי באתרים שונים ברחבי הארץ. תכנית המסע מתקיימת בשיתוף רשות העתיקות בחבלי הארץ השונים.

שכבה מטיילת: ט'

ימים: 3 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות ההיסעים

מסע "בשביל הסנהדרין" לכתות ט'-י'

מסע "בשביל הסנהדרין", להעמקת הזיקה של בני הנוער לארץ ומורשתה, תוך שילוב התלמידים בחפירות ארכאולוגיות בגליל. השביל מחבר את חמשת תחנות נדודי הסנהדרין בגליל התחתון לאורך 70 ק"מ מבית שערים ועד לטבריה.

שכבה מטיילת: ט' - י'

ימים: 4 - 5 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות ההיסעים

מסע 'ללעו"ל' - ללומדה לעובדה ולשומרה

מסע המשלב עבודת אדמה חקלאית ועבודות וביערות להעצמת חוויה של מסע משמעותי בחבלי הארץ השונים. תכנית המסע מתקיימת בשיתוף עם עמותת 'השומר החדש' באתרים שונים.

שכבה מטיילת: י'

ימים: 4-5 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות המסע.

"מסע ישראלי"

מסע ישראלי הינו תהליך חינוכי המתפתח לחיזוק הזהות על פני שלושה צירים מקבילים: **ציר מעגלי ההתייחסות** - שתחילתו בפרט והשתייכותו לעמו. **ציר הכרת הארץ** - שתחילתו באזור מרוחק וסופו בירושלים ו**ציר מכלול הנופאדם** - שתחילתו במסגרת נודדת במרחבי טבע ונוף וסופו במרחב מיושב.

שכבה מטיילת: יא'

ימים: 6 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות המסע

מסע "להכרת נופי הגליל/נגב"

במסגרת תכנית המסע בגליל/נגב יכירו התלמידים את הנופאדם בגליל/נגב: מורשת האדם, חלוציות, התיישבות, פיתוח ומורשת קרב. התכנית מתקיימת בשיתוף הרשות לפיתוח הגליל/נגב.

שכבה מטיילת: ז'-ח'

ימים: 2-3 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות המסע

מסע "מגלים עצמאות"

מסע ברוח מגילת העצמאות שימשיך את רצף המסעות המשמעותיים בשכבות הגיל השונות להעצמה, ליישום המיומנויות שנלמדו לאורך השנים על ידי תרגול והתנסות ופרידה ממערכת החינוך. מגילת העצמאות תשמש מצפן ערכי לתלמידים בדרכם להיות אזרחי מופ"ת (מעורבים ופעילים- תורמים) במדינה.

שכבה מטיילת: י"ב

ימים: 5 ימים

סיוע: השתתפות בחלק מעלות המסע

המסעות, הפעילויות והסיוע יאשרו לבתי הספר בהתאם לתכנית ובכפוף להקצאות משרד החינוך על ידי הממונה על של"ח וידיעת הארץ במחוז.

[שבוע אהבה לטבע](#)

תכניות למפעלים ארציים ומחוזיים בשל"ח

שבוע אהבה לטבע

במסע/בטיול שנתי/בסיוור משלבים התלמידים את הפעילות התורמת במהלך הפעילות בשדה, כגון: ניקיון, פריצת ואחזקת שביל, עקירת מינים פולשים, בניית טרסות או פעילות תורמת אחרת.

של"ח בשביל ישראל

במסגרת שבוע אהבה לטבע מקיים אגף של"ח וידיעת הארץ את הפרויקט הייחודי של"ח בשביל ישראל, בו התלמידים עוסקים בלמידה על השביל ומשמעותו, בשיפוץ וסימון השביל ובניקוינו. בכך משלבים למידה והתנסות חווייתית יחד עם תרומה ערכית לסביבה.

שכבה מטיילת: ח'-ו'

ימים: יום אחד במסגרת יש"מ.

צעדה בעקבות שיירת הל"ה

צעדה במסלול שבו צעדו ל"ה לוחמי הפלמ"ח, בדרכם לתגבר את גוש עציון הנצור במלחמת העצמאות. במהלך הצעדה נחשפים התלמידים לסיפורם האישי של הלוחמים, לאירועי התקופה ולערכי המסירות והנתינה של לוחמי התקופה ההיא. התכנית מתקיימת במסלולי סיור יום ובסיור לילה.

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות ההיסעים רק למשתתפים בצעדת הלילה

צעדת הבקעה ב'ארץ המרדפים'

סיורים בעקבות לוחמים ולהכרת חבל ארץ המרדפים בבקעת הירדן, שלאחר מלחמת ששת הימים. בסיומם יתקיים טקס לזכרו של השר רחבעם זאבי ז"ל באנדרטת הבקעה.

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות ההיסעים

'מרוץ הר שושנים'

יום טבע ומרוץ ניווט, להתמצאות והכרת הארץ לזכרו של סגן יואב הר שושנים, שנפל בקרב עם מחבלים בלבנון בשנת תשנ"ד.

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות ההיסעים

[צעדת השביל](#)
[המחבר-נצר אחרון](#)

צעדת השביל המחבר - של"ח - 'חללי נצר אחרון'

הצעדה מתקיימת בין יום הזיכרון לשואה והגבורה לבין יום הזיכרון לחללי מערכות ישראל, לזכרם של שורדי השואה שהיו נצר אחרון למשפחותיהם ונפלו במלחמת העצמאות ולקברותיהם אין פוקד.

האירוע המרכזי מתקיים בירושלים בין "יד ושם", דרך השביל המחבר" להר הרצל. שיאו של היום בעצרת נוער מרכזית בסמוך לאנדרטת הנצר האחרון.

אירועים נוספים מתקיימים במחוזות השונים

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות ההיסעים

"חידון גדולי האומה"

חידון אינטרנטי להכרת קורותיהם, מורשתם, וערכיהם של נשיאים וראשי ממשלה אשר הלכו לעולמם. מתוך כלל המשתתפים, עולות 25 כתות לגמר אשר ישתתפו בחידון 'גדולי האומה' המתקיים בירושלים וכולל סיורים ואתרים בעלי זיקה לפועלם של האישים. לשלוש הכתות הזכות מוענק פרס.

שכבה מטיילת: ז'-ט'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות ההיסעים והזלה בעלות כניסה לאתרים ולמוזאונים

'חלוצים בעל כורחם'

סיפורן של המעברות ועיירות הפיתוח ותרומתם של העולים למדינת ישראל בראשית ימיה, יודגשו בתחקור ותייעוד של ראשוני המתיישבים שהיו מקימי ובוני העיירה להנצחת פועלם ותרומתם בבנין הארץ. פעילות יום זה תתקיים בשילוב תרומה לקהילה ובסיורים לעיירות פיתוח.

שכבה מטיילת: ז'-' יב'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות היסעים

תכנית להנצחת בנימין זאב הרצל

סיורים בעקבות דמותו ופעלו של הרצל. סיורים נוספים ולימוד יתקיימו לאורך השנה. שיאו של תהליך חינוכי-ערכי יתקיים ביום פטירתו, כ' בתמוז.

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות היסעים

[מפעלים ארציים ומחוזיים](#)

סיורים לציון יום מורשת זאב ז'בוטינסקי - של"ח

יום זה יתקיים ב"ב בטבת, יום הולדתו של זאב ז'בוטינסקי שהיה אחד מגדולי ההוגים של המחשבה והמעשה הציוני. התלמידים המשתתפים בתכנית יעברו תהליך הכנה בבית הספר והסיורים יהוו את שיאו של תהליך חינוכי-ערכי.

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בעלות ההיסעים

הנצחת נשיאים וראשי ממשלה

התכנית החינוכית להנצחת נשיאים וראשי ממשלה מתבצעת בשיתוף משרד ראש הממשלה באמצעותה יכירו התלמידים את דמותם ופועלם של נשיאי המדינה וראשי הממשלה שהלכו לעולמם. הסיורים בעקבות פועלם של הנשיאים וראשי הממשלה יהוו את שיאו של תהליך חינוכי-ערכי.

שכבה מטיילת: ח'-'

ימים: יום אחד

סיוע: השתתפות בהיסעים השתתפות בעלות היסעים

המסעות, הפעילויות והסיוע יאושר לבתי הספר בהתאם לתכנית שתוגש לממונה של"ח וידה"א במחוז ובכפוף להקצאות משרד החינוך

